

1. Úvod

Diplomová práce, jež má název *Specifické rysy chování a komunikace adolescentů*, otevírá téma, které proniká do řady vědních oborů. Jmenovat lze především psychologii, sociologii či filozofii. Specifické období adolescence vedlo mnohé autory odborných textů k tomu, že vytyčili právě ony typické rysy této vývojové etapy, která s sebou nese svébytné aspekty chování a vyjadřování. Práce navazuje na výše zmíněné odborné texty a využívá teoretických poznatků z oblasti intelektuálního vývoje adolescentů. Vychází z předpokladu, že specifická adolescence spočívá nejen v komplexní proměně osobnosti, ale taktéž ve specifické komunikačních norem a v typickém lexiku. Práce sleduje také faktory ovlivňující komunikaci dospívajících, a to zejména vztahy mezi vrstevníky. Dalším podstatným činitelem je svět, ve kterém dnešní mládež dospívá a který formuje její hodnoty.

Klíčový pojem, který bude procházet celou touto prací, je pojem subkultura mládeže. Jde o fenomén, který vznikl v důsledku vydělení adolescence jako relativně samostatného období a který je pěstován zcela vědomě. Se subkulturou mládeže souvisí taktéž kladení důrazu na určitá specifika, zejména na snahu se odlišovat. Subkultura mládeže má řadu atributů, které posilují pocity výjimečnosti, vymezují jedince vůči společnosti dospělých. Jedním z nich je specifický účes či oděv, ale také hudba, kterou poslouchají, neboť odráží jejich hodnoty a emoce – neméně důležité v období dospívání. Snahu adolescentů „žít jinak“ přirovnal americký psycholog G. S. Hall velmi přiléhavě k německému preromantickému hnutí Sturm und Drang. Lze toto přirovnání aplikovat i na současné adolescenty? Diplomová práce si klade za cíl poznat zásadní atributy subkultury mládeže a její specifika, s důrazem na komunikační normy a specifickou slovní zásobu.

Vzhledem k tomu, že již druhým rokem komunikuji s dospívajícími, nabízí má práce navíc autentický vhled do tohoto světa, který je pro mě natolik zajímavý, že jsem se rozhodla napsat tuto práci. Jde o téma aktuální, neboť svět se vyvíjí a s ním i mládež, která v něm dospívá a interpretuje jej, snaží se v něm najít místo pro realizaci svých životních snů a cílů. Práce si klade za cíl sledovat subkulturu mládeže – snaží se ji vystihnout v její pravé podstatě, neboť pohnutkou k napsání tohoto textu bylo právě zaujetí mladými lidmi a jejich mikrokosmem. V adolescenci nejde jen o plnění vývojového úkolu, které se odehrává za běhu řady fyziologických i osobnostních změn; jde o prostor k utváření sebe samých, k upevňování hodnot a mravních norem v současném světě a také o prostor ke kreativitě a vynalézavosti. Originalita životního stylu vede i k pocitu „pohody“ jako k jednomu z klíčových fenoménů české mládeže, který prostupuje i její jazyk. A to je další z momentů, který tato práce sleduje.

Výše uvedená teoretická východiska pramenící z odborných textů budou v této diplomové práci ověřena empirickým výzkumem, a to zejména analýzou auditivních nahrávek a videonahrávek, rozbořem písemné komunikace na sociálních sítích, ale také vyhodnocením dotazníku, který je sondou do světa současné mládeže převážně z gymnázia, zčásti pak ze střední odborné školy. Jací jsou doopravdy dnešní dospívající? Jaké jsou jejich sny a přání? Jak se cítí v současném světě a jak se vůči němu vymezují v rámci světa svého, světa natolik pestrého? I na takové otázky se snaží tato diplomová práce odpovědět.

Práce usiluje o shrnutí specifických rysů komunikace současných adolescentů a nabízí přehled originálního lexika mládeže. Odráží se zejména od sebraných dat, neboť teoretická část je pouze odrazovým můstkem pro představení skutečného světa dnešních dospívajících, jehož pilíře se snažíme nastínit. Teoretická a empirická část práce proto nejsou striktně odděleny a prostupují se. Závěrem nabízím souhrnné výsledky zkoumání. Diplomová práce poukazuje na relevanci pojmu subkultura mládeže, který považuji v rámci tohoto výzkumu za zásadní.

2. Charakteristika výzkumu

2.1 Cíl výzkumu a výchozí hypotéza

Jak již bylo nastíněno v samotném úvodu, diplomová práce usiluje o poznání současné subkultury mládeže. Shrnuje teoretické poznatky o adolescenci a podtrhuje psychologické aspekty dospívání. Vychází z předpokladu, že období zrání v adolescenci je charakteristické nejen typickým chováním a životním stylem, ale je zajímavé i pro originální komunikativní normy a slovní zásobu. Vedle analýzy písemné a mluvené komunikace adolescentů však pozorujeme i jejich životní postoje. Vzhledem k tomu, že již v následující kapitole - která shrnuje teoretické poznatky z oblasti adolescence - citujeme respondenty našeho výzkumu, představují cíle a metody výzkumu již v úvodu práce.

V této práci sledujeme, co je důležité pro současné dospívající a jaké jsou jejich vztahy. Zejména pak narážíme na to, jak vnímají svět, který je obklopuje. Pozorujeme, jak se adolescenti liší od svého okolí, a ptáme se, zda to vždy činí záměrně. Vedle cílených aspektů subkultury mládeže, jakými jsou oblékání či celková vizáž, totiž vnímáme aspekty zcela přirozené, a to je podle nás právě komunikace adolescentů a jejich specifická slovní zásoba. Očekáváme, že si adolescenti své odchylky ve slovní zásobě často sami neuvědomují.

V průběhu sbírání dat se v rámci této práce otevřela i další, zajímavá otázka, a to, jaký vliv má na adolescenty prostředí, v němž vyrůstají. Půjde nám zejména o rozdíly mezi dospívajícími z maloměsta a z velkoměsta. Předpokládáme, že tato diference se projeví mimo jiné v otázce vývojového úkolu.

2.2 Metody výzkumu

Vzhledem k tomu, že práce využívá metody pozorování dospívajících na pražském soukromém gymnáziu, hojný jazykový materiál byl sebrán právě tam. Tato práce však analyzuje zejména data, která byla sebrána na základě dotazníku, jenž nese název *Svět současných středoškoláků*. Pozorování a dotazník, které využíváme v rámci tohoto výzkumu, jsou uváděny jako nejčastější výzkumné metody.

2.2.1 Pozorování

Pozorování je nejstarší a nejrozšířenější výzkumná metoda používaná v přírodních, ale i sociálních vědách. Je vždy subjektivní. Bývá definováno jako „sledování smyslově vnímatelných jevů, zejména chování osob či průběhu dějů“ (Chráška 2007: 151). Pro účely tohoto výzkumu byla využita metoda pozorování žáků v průběhu dvou let.¹ Chráška považuje pedagogické pozorování za nejdůležitější a nezastupitelnější způsob shromažďování materiálu při studiu pedagogické reality. Vzhledem k nárokům na čas jej klasifikuje na krátkodobé a dlouhodobé. Hranice mezi nimi není dle Chrásky příliš ostrá, avšak za krátkodobé pozorování se zpravidla označuje pozorování, které netrvá déle než jednu vyučovací hodinu.

2.2.2 Interview

Další využitou metodou dotazování je interview. Je to metoda shromažďování dat, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta. Jeho výhodou je „bezprostřední osobní kontakt, který umožňuje hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů, neboť můžeme sledovat reakce na položené otázky“ (Chráška 2007: 183). Pro účely našeho výzkumu jsme natočili rozhovor se studenty Gymnázia Jaroslava Seiferta o.p.s., který je součástí této práce (*Příloha č. 3*).

V empirickém výzkumu bývá interview často doplněno dotazníkem, který je velmi frekventovanou metodou získávání dat (Gavora, 2000).

2.2.3 Dotazník

Dotazník je způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Jde o soustavu předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou písemně seřazeny a na které dotazovaná osoba odpovídá písemně (Chráška, 2007). Otázky by měly být vždy srozumitelné a relevantní pro výzkum. Chráška uvádí tři zásadní vlastnosti dobrého dotazníku:

- *Validita dotazníku.* Dotazník má vždy zjišťovat skutečně to, co zjišťovat má, tj. to, co je výzkumným záměrem. Konstrukce dotazníku má vycházet z hypotézy

¹ *Metodické pokyny pro zpracování diplomových prací Pedagogické fakulty UK v Praze.* Dostupné z WWW: <<http://it.pedf.cuni.cz/metodika/index.php?kap=6>>.

a jednotlivé položky mají přinášet data pro verifikaci této hypotézy. Posouzení stupně validity dotazníku je vždy do určité míry subjektivní.

- *Reliabilita dotazníku.* Dotazník musí zachycovat spolehlivě a přesvědčivě zkoumané jevy. Dostatečně vysoká reliabilita je nezbytným předpokladem dobré validity dotazníku.
- *Praktičnost dotazníku.*

Pro účely našeho výzkumu byl sestaven dotazník, který se skládá ze dvou okruhů otázek (*Příloha č. 1*). První okruh je zaměřen:

- na pilíře osobnosti adolescentů (zmiňme například otázky *Kdo/co vás inspiruje?*),
- na jejich životní postoje a na to, jak vnímají svět, který je obklopuje (*Kterým slovem byste charakterizovali dnešní svět?*),
- na jejich vztahy s rodinou a přáteli (*Co vás spojuje s vašimi přáteli?* či *Co vás spojuje s vašimi rodiči?*),
- na budoucí směřování a cíle (*Co je vaším životním snem, co si přejete do budoucího života?*),
- detailnější aspekty, které přibližují pojem subkultura mládeže (*Jmenujte, co máte rádi, co je pro vás důležité.*),
- aspekty diferenciacce dospívajících od společnosti dospělých (*Snázíš se odlišovat vědomě?*).

Druhý okruh otázek je z oblasti komunikace. Táže se:

- která slova považují adolescenti za moderní a proč,
- která slova používají, když jsou mezi vrstevníky,
- kde tato slova slyšeli,
- zda preferují komunikaci písemnou, či mluvenou,
- jak dlouho tráví čas na sociálních sítích (a na kterých).

Další výzkumnou metodou je posléze analýza auditivních nahrávek přirozené komunikace adolescentů pořizených na střední odborné škole (*Příloha č. 2*).

2.3 Výzkumné prostředí a cílová skupina

Cílovou skupinou tohoto výzkumu jsou studenti středních škol ve věku od 16 do 19 let. Studenti, kteří zodpovídali otázky relevantní pro náš výzkum, studují na Gymnáziu Jaroslava Seiferta v Praze, na Gymnáziu Dvůr Králové nad Labem a na Střední hotelové škole v Poděbradech.

Gymnázium Jaroslava Seiferta bylo založeno roku 1991 s cílem „poskytovat špičkové vzdělání v studijně náročném, ale zároveň komorním, až rodinném prostředí“. Citujme dále z webových stránek školy: „*Jak mj. dokazují objektivní, nezávislémi institucemi vypracovaná hodnocení a inspekční zprávy, dostalo tohoto záměru hned v prvních letech své existence*“.² Gymnázium umožňuje zejména malý počet žáků ve třídě a řadu doplňkových předmětů.

Gymnázium Dvůr Králové nad Labem je střední škola klasického typu, která umožňuje čtyřleté či víceleté studium. Nemá speciální studijní obory. Existuje již od roku 1895.³

V rámci našeho výzkumu jsme pozorovali a oslovovali také studenty *Střední hotelové školy v Poděbradech*. Škola byla zřízena roku 1968 se zaměřením na hotelnictví a turismus. Součástí školy je od roku 1985 i Státní jazyková škola. V podvědomí veřejnosti představuje instituci, která je vysoce hodnocena širokou veřejností i odborníky.⁴

Data z dotazníků (*Příloha č. 1*) byla sebrána na gymnáziích. Z celkového počtu 100 dotázaných gymnaziálních studentů:

- 50% studentů studuje na pražském soukromém gymnáziu,
- 50% studentů studuje na královédvorském státním gymnáziu.

Aspekt kulturního a společenského prostředí, v němž adolescenti dospívají, byl rovněž zhodnocen. Liší se dospívající z malého města od těch pražských? Zda je tato diferenciací relevantní, ukáže náš výzkum.

Na pražském gymnáziu jsme studenty také pozorovali, a to po dobu dvou let. Zde jsme pořídili i videonahrávku rozhovoru se studenty (*Příloha č. 3*). Postřehy z pozorování jsme získali i na střední hotelové škole, kde jsme nahráli autentickou komunikaci mládeže (*Příloha č. 2*).

² Webové stránky *Gymnázia Jaroslava Seiferta o.p.s.* <<http://gymjs.net>> .

³ Webové stránky *Gymnázia Dvůr Králové nad Labem* <<http://www.gym-dk.cz>>.

⁴ Webové stránky *Hotelové školy a Vyšší odborné školy hotelnictví a turismu a Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky* <<http://www.hsvos.cz/>>.

3. Psychologické aspekty adolescence

„I když svět jde kupředu, mládí musí stále začínat od začátku.“

/Johann Wolfgang von Goethe/

Co víme o období adolescence?⁵ Adolescence bývá často formulována pomocí metafor. Jednou z nich je představa adolescence jako „mostu“ mezi dětstvím a dospělostí (Macek, 2003). Pro jiné je to „krůček“ k dospělosti.⁶ Adolescence je také přirovnávána k cestě⁷: „*Adolescenti se vydávají na cestu jako děti a dokončí ji jako mladí dospělí. Přestože cestou zakoušejí různé bolesti, je to úžasný vývoj*“ (Carr-Gregg; Shale 2010: 9). V cizojazyčných textech narážíme i na pojetí adolescence jako období odhalování či objevování.⁸ Citujme rovněž E. T. Goddetovou, která symbolicky dodává, že dospívání je „*mimořádně plodné a intenzivní životní období, jež zanechává víceméně trvalý otisk v životě těch, kteří jím procházejí. Vyznačuje se hlubokými změnami a často dlouhodobým a zdlouhavým vývojem; ústí v utváření výjimečné a jedinečné osobnosti*“ (Goddetová 2001: 7).

Adolescence zahrnuje období jedné dekády, od deseti do dvaceti let (Vágnerová, 2000).⁹ Na otázku, proč je toto období tak zásadní, se pokouší nalézt odpovědi rozsáhlá odborná literatura na toto téma. Odborníci se zpravidla shodují na tom, že v období adolescence dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Vede k pohlavní zralosti a dovršení duševního a fyzického růstu. V období dospívání se dotváří integrita osobnosti a dochází i ke změně sociálního učení (Vágnerová, 2000; Hartl a Hartlová, 2000). To vše se navíc odehrává v kulturních a společenských podmínkách.

Cílem následující kapitoly bude shrnout zásadní poznatky o dospívání s důrazem na

⁵ Pozn. Termín adolescence je odvozen z latinského slova „*adolescence*“, což v překladu znamená dorůstat, dospívat (Macek, 2003).

⁶ Příkrylová, Vendula. *Přechodové rituály do dospělosti a jejich význam v životě současné mládeže*. Zlín, 2009. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Ústav pedagogických věd, 2009-05-11. Dostupný z WWW: <<http://dspace.utb.cz/handle/10563/8619>>.

⁷ Pozn. Jde o frekventovanou metaforu v kognitivní lingvistice.

⁸ V orig. *Time of discovery*. Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/basics/adolescence>>.

⁹ Pozn. Časové vymezení období adolescence se liší zejména v cizojazyčných odborných textech; pojetí adolescence jako přechodné fáze mezi dětstvím a dospělostí je totožné:

„Adolescence describes the teenage years between 13 and 19 and can be considered the transitional stage from childhood to adulthood. However, the physical and psychosocial changes that occur in adolescence can start earlier, during the preteen or „tween“ years (ages 9-12). In Psychology Today.

Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/basics/adolescence>>.

„Adolescence is the time period between 11 and 18 years of life, characterized by critical physical and psychological changes leading to adulthood“ In Adolescent Health Unit.

Dostupný z WWW: <<http://www.youth-health.gr/en/healthproblems.php>>.

psychologické aspekty. Vycházíme z předpokladu, že v adolescenci nejde pouze o dosažení pohlavního vývoje. Období adolescence je relevantní zejména v otázce utváření identity osobnosti. V této kapitole se opíráme zejména o kapitolu *Dospívání* z knihy Marie Vágnerové *Vývojová psychologie* (2000). Citujeme rovněž Petra Macka, a to především z knihy *Adolescence* (2003).

3.1 Členění adolescence

Jak již bylo zmíněno, adolescence zahrnuje období jednoho desetiletí, tedy od deseti do dvaceti let věku. Je více než účelné toto období dále dělit, ačkoliv se autoři odborných textů neshodují v členění jednotlivých období, ba dokonce ani v časovém vymezení adolescence. Uvedme řadu příkladů.

Vágnerová (1999, 2000) rozlišuje dvě fáze adolescence:

- Ranou adolescenci /pubescenci/, která zahrnuje období mezi 11. - 15. rokem s tím, že připouští individuální variabilitu. Během tohoto období dochází k hormonálním změnám, které stimulují proměny emoční. Dochází rovněž ke změně způsobu myšlení; dospívající je schopen uvažovat abstraktně (Vágnerová, 2000).
- Pozdní adolescenci, která zahrnuje dalších pět let života, trvá tedy přibližně do 20 let. V tomto období završují adolescenti své středoškolské vzdělání, a proto je zásadní pro budoucí perspektivu. Dle Vágnerové je tato fáze zaměřena na rozvoj vlastní identity.

Hartl, Hartlová (2004) vymezují adolescenci jako dospívání, které u dívek trvá od 12 až do 18 let, u chlapců pak od 14 až do 20 let.

Jiné členění nabízí Langmeier (1998, 2006). Období adolescence dělí následně:

- Období pubescence trvající od 11 do 15 let
 - fáze prepuberty /11-13 let/
 - fáze vlastní puberty /13-15 let/
- Období adolescence trvající od 15 do 20 let

Toto členění adolescence nacházíme i u jiných autorů, kterými jsou Pavel Říčan (2004) či Rudolf Kohoutek (2008).

V této práci vycházíme z představy Mackovy, tedy z představy adolescence jako celistvého období mezi dětstvím a dospělostí. Tato představa úzce souvisí s pojmem subkultura mládeže, který bude v rámci této práce soustavně akcentován.

Macek (2003) v rámci adolescence rozlišuje tři fáze:

- Časnou adolescenci /10-13 let/
- Střední adolescenci /14 – 16 let/
- Pozdní adolescenci (17-20 let/

Výše uvedené tři fáze nacházíme i u M. C. Gregga a E. Shale (2002). Macek zdůrazňuje fakt, že vývoj každého jedince je individuální a někdo se může cítit adolescentem i v dalších třech a více letech. Během našeho výzkumu se zaměřujeme na období pozdní adolescence, respektive i na přechod od adolescence střední.

3.2 Identita osobnosti

Za základní vývojový úkol (*viz kapitola 4.1*) spojovaný s obdobím adolescence je obecně považováno dosažení identity (Macek 2003: 18). Jak již bylo uvedeno výše, adolescence má svou subjektivní hodnotu a představuje svébytnou etapu v životě člověka, která je završena poznáním sebe sama. První, kdo toto období označil za specifické, byl J. J. Rousseau. Cesta vedoucí k vědomí vlastní identity je však nesnadná. Připomeňme G. S. Halla a jeho metaforu o bouřích a vzdorech. Je i nadále aktuální?

Myšlenka neklidného mládí se dnes již obecně považuje za překonanou. Dospívání není vnímáno jako kritická část života, ba naopak. Především došlo ke změnám vývojového úkolu (Macek, 2003). To, co však zůstává i nadále aktuální, jsou protikladné tendence, na které poukazuje i náš výzkum: citlivost a cynismus, společnost a samota, štěstí a smutek, světobol.

Je to hledání a poznávání sebe sama. Adolescenti nechtějí být dětmi a snaží se zbavit dětských atributů. Zároveň však neradi přijímají zodpovědnost dospělých. (Vágnerová 2000: 321). Podobně na dospívání pohlíží Kraus (In Voříšková, 2012). Tvrdí, že mládež má řadu charakteristických znaků, které ji odlišují od dětí, ale zároveň i od dospělých.

3.3 Teorie dospívání

Dospívání bývá interpretováno různě. Dokazují to teorie, z nichž každá je zaměřena na určitou oblast.

Psychoanalýza zdůrazňovala zejména pohlavní dozrávání; Freud označil období dospívání za genitální fázi (In Vágnerová 2000: 322). Freudova dcera, Anna Freudová, považovala za podstatné zejména narušení osobní rovnováhy (rovnováhy mezi id a egem), způsobené růstem pudových tendencí. Jako reakci na tuto skutečnost vytyčila dva pojmy: intelektualizaci, která „transformuje sexuální puzení na jinou úroveň energie projevující se sexuální aktivitou“, a asketismus (Vágnerová 2000: tamtéž).

V rámci *intelektualizace* narážíme na jeden z typických aspektů adolescentního světa: adolescenti velmi rádi o všem diskutují a přemýšlejí, zajímají se o umění, literaturu či filozofii. Ve vrcholném období pozdní adolescence pak dochází k hlubším reflexím, které souvisejí s budováním hodnot. Jako důkaz citujeme respondenty našeho výzkumu (*Příloha č. 1*):

- devatenáctiletý student z Prahy: „*Inspiruje mě Ježíš a vlastní chyby. Mám rád přírodu a hudbu...*“
- osmnáctiletá dívka z Prahy: „*Jsou pro mě důležité mé zásady a morálka...*“

Fakt, že vývoj každého jedince je individuální, doložme citacemi vrstevníků:

- devatenáctiletý chlapec z Prahy: „*Mám rád pivo...*“
- osmnáctiletá dívka z Prahy: „*Inspiruje mě styl oblékání a celebrity...*“

Druhým pojmem Anny Freudové je *asketismus*, projevující se nadměrnou kontrolou a potlačení pudových tendencí. I tuto tezi potvrzuje náš výzkum; měli jsme možnost poznat chlapce, jenž byl ztělesněním asketismu a akcentoval jej i ve svém vystupování. Byl tím i zčásti separován z vrstevnické skupiny (*viz kapitola 6.1*). Citujme jej:

- devatenáctiletý student z Prahy: „*Důležité jsou pro mě morální hodnoty. Snažím se odlišit slušným vystupováním a morální nadřazeností...*“

Další teorie, jež nemohou být opomenuty, jsou teorie psychosociální. Tyto teorie posuzují dospívání z hlediska vyrovnávání se s proměnami danými dozráváním a rovněž z hlediska sociálních podmínek. Opět se tak dostáváme k již zmíněnému procesu hledání vlastní identity. Erikson hodnotí každou životní fázi z hlediska jejího vývojového úkolu (In Vágnerová, 2000). Eriksonův model epigenetického vývoje se tak vymezuje vůči Freudovi

v tom, že považuje za relevantnější onen psychosociální aspekt. Sexuální složka je pouze jednou, ač významnou součástí identity dospívajícího. Náš výzkum potvrzuje tuto teorii, neboť odhaluje vyspělost současných adolescentů. Vzhledem k urychlení procesu pohlavní identity totiž dochází k vzestupu vývoje osobnostního, což potvrzují i autoři odborných textů o dospívání (Macek, 2003). Opět tak vyvracíme představu adolescence jako bouřlivého období. Tvrzení se opírá i o následující citaci osmnáctileté dívky z královédvorského gymnázia, která se v rámci svého individuálního vývoje již cítí být hotovou osobností:

„Chtěla bych mít sama ze sebe dobrý pocit. Nedokážu si představit život bez vzdělání. Na vesnici máme méně možností než ve městě, ale hodně mě ovlivnil můj expřítel, se kterým jsem chodila v dospívání.“

4. Úkoly dospívání

Jak již bylo uvedeno výše, adolescence se vydělila jako samostatné období a připravuje jedince na jeho dospělou roli. Že jde o období zcela specifické, jsme již nastínili, zhodnoťme tedy nyní další rysy jeho specifčnosti, které potvrzují kvalitativní odlišnost adolescence od jiných období (Macek, 2003).

4.1 Vývojový úkol

Východiskem pro úkoly dospívajících je koncept vývojového úkolu podle R. J. Havinghursta:

„Ve vývojovém úkolu jsou zahrnuty potřeby a očekávání společnosti, ve které jedinec žije, stejně jako jeho individuální potřeby a očekávání. Je často definován konkrétními typy situací. Zahrnuje to, co člověk sám chce naplnit jako podstatné a důležité ve svém životě, a také to, co si uvědomuje, že je důležité naplnit v kontextu vlastního života v určitém prostředí, komunitě a společnosti“ (In Macek 2003: 16).

Macek dále uvádí přehled vývojových úkolů dle Havinghursta (1948/1974), Hilla (1980), Millera (1989) a Hurrelmana (1994):

- Přijetí vlastního těla a fyzických změn (včetně pohlavní role).
- Kognitivní komplexita, flexibilita a abstraktní myšlení.
- Uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vrstevnických vztazích, schopnost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky.
- Kooperace nahrazuje emocionální závislost na rodičích.
- Získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám (volba povolání či získání profesní kvalifikace).
- Získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava na partnerský a rodinný život.
- Rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti – získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování.
- Představa o budoucích prioritách v dospělosti – důležitých osobních cílech a stylu života.

- Ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu.

M. Carr-Gregg a E. Shale (2010) uvádějí čtyři zásadní úkoly dospívání:

- Vytvořit si spolehlivou a pozitivní identitu.
- Získat nezávislost na dospělých opatrovnících.
- Najít milované osoby mimo okruh rodiny.
- Najít směr profesní kariéry, zajistit si ekonomickou nezávislost a najít si místo ve světě.

Opět se tak dostáváme k dovršení identity osobnosti v období dospívání. Adolescenti hledají sami sebe s cílem zjistit, „*kdo doopravdy jsou*“ (Carr-Gregg; Shale, 2010). Plnění vývojových úkolů nemívá počátek a konec a k některým z nich dochází až v konečné fázi adolescence. Znovu připomeňme, že někteří mladí lidé se cítí být adolescenty mnohem déle, tedy i po dvacátém roku života.

K emocionální nezávislosti na rodině dochází v poslední fázi adolescence a vede k samostatnosti a dosažení identity. M. Vágnerová nazývá toto období fází psychického osamostatnění (Vágnerová, 2000).

Zaměříme-li se nyní na vývojový úkol týkající se budoucího směřování a zaměstnání, zmiňovaný všemi autory odborných textů, srovnáme výše uvedené teze s výsledky našeho výzkumu. Jak dospívající odpovídali na otázky, co je jejich životním snem a co by si přáli do budoucího života?

Dle Elizabeth Fenwickové a Tonyho Smitha (1994) je život mnohem jednodušší pro ty dospívající, kteří vědí, co chtějí v budoucnu dělat. Je důležité být motivován svým životním cílem. Důležitým znakem dospělosti je touha pracovat. Jak ukázal náš výzkum, bezmála 70% dospívajících uvedlo, že si do budoucího života přeje primárně dobrou práci a finanční zajištění. Tuto perspektivu, spojenou s kariérou a růstem v oblasti zaměstnání, akcentovali zejména pražští studenti. Cíle, které si tyto mladí lidé vytyčili, jsou často abstraktní. Citujme:

- Dvacetiletý student z Prahy: „*Přeji si úspěch, peníze, štěstí i lásku.*“
- Osmnáctiletý student z Prahy: „*Chci založit prosperující firmu.*“
- Šestnáctiletý student ze Dvora Králové: „*Chci mít dobré zaměstnání, spoustu přátel a rodinu.*“

- Osmnáctiletý student ze Dvora Králové: „*Chci mít dobrou práci, dobrej auťák, fajn barák, asi to zdraví taky.*“

Dospívající mají zpravidla pocit, že jim patří celý svět (Macek, 2003). Proto jsou i jejich představy o budoucnosti velice optimistické. Některé děti se však rozhodují pro své povolání brzy (E. Fewincková; T. Smith, 1994). Jak ukázal výzkum (Příloha č. 1), někteří dospívající se zcela vědomě soustředí na své cíle, které jsou poněkud konkrétnější, a to kontinuálně:

- Devatenáctiletá dívka ze Dvora Králové: „*Chci být slavnou herečkou.*“
- Osmnáctiletá dívka ze Dvora Králové: „*Chci hrát ve filharmonii.*“
- Šestnáctiletá dívka ze Dvora Králové. „*Chci být sama se sebou spokojená, vlastnit spousty koní a vést jezdecký oddíl.*“
- Osmnáctiletá dívka ze Dvora Králové: „*Nedokáži si představit plnohodnotný život bez vzdělání.*“

Jak dále ukázal výzkum, pro řadu dospívajících (zejména dívek) je důležitá budoucí vize vlastní rodiny. Toto je výpověď devatenáctileté dívky, která vyrostla v neúplné rodině:

„*Chci mít svou vlastní dobrou¹⁰ rodinu. Nic jiného není pro mě tak moc důležité.*“

V souvislosti s hierarchizací hodnot důležitých pro budoucí život nyní citujme pozdní adolescenty, již svými výpověďmi převyšovali ostatní, neboť se dotýkali i duchovního¹¹ a mravního vývoje:

- Osmnáctiletá studentka ze Dvora Králové: „*Chci být trochu bohémem, ale nezahodit příležitosti a rodinu.*“
- Devatenáctiletý student z Prahy: „*Přeji si co nejširší poznání a duchovní naplnění.*“
- Devatenáctiletý student z Prahy: „*Přeji si najít harmonii práce a odpočinku, společnosti a samoty, přepychu a chudoby, vlastní realizace a sobectví.*“

¹⁰ Pozn. Slovo *dobrou* studentka zdůraznila tím, že jej dala do rámečku.

¹¹ Kaplan Lynne Robertson se domnívá, že duchovní život je pro mladé lidi důležitý, neboť jim „*pomáhá najít duchovní klid a naplnění, určit vlastní životní hodnoty a najít smysl života*“. Může mít různé podoby, a to například rozjímání, diskutování (Carr-Gregg, E. Shale 2010: 90). Jak jsme již nastínili, mladí lidé skutečně velice rádi probírají nejrůznější témata.

- Devatenáctiletá studentka ze Dvora Králové: „*Chci být lepším člověkem, být více komunikativní, nebát se věcí, které mě mohou potkat.*“

4.2 Přechodové rituály k dospělosti

V souvislosti s pozdní adolescencí (*late-adolescence*) se hovoří zejména o přechodu k dospělosti. Tento „přechod“ ve skutečnosti znamená zásadní krok k dosažení nezávislosti (Pickhardt, 2009). Nezávislost přirozeně souvisí se zaměstnáním a vstupem na pracovní trh, k čemuž dochází až po dosažení patřičného vzdělání (Matoušek, 2003).

C. Pickhardt uvádí tři přechodové momenty, které nazývá „*three rockets to independence*“. Přání adolescentů být nezávislý je Pickhardtem úmyslně gradováno; Pickhardt přirovnává přechodové aktivity („*grown up*“ activities) k hořícím raketám, které motivují adolescenta chovat se dospěle. Za tři zásadní přechodové aktivity¹² považuje:

1. *Možnost řídit automobil* (navozuje pocit „mohu odjet a přijet, kdy se mi zachce“).
2. *Možnost částečného pracovního úvazku a výdělku peněz* („když si vydělávám vlastní peníze, mohu dělat vlastní rozhodnutí“).
3. *Možnost účastnit se večírků a domlouvat si schůzky* („mohu-li žít společenský život, chovám se jako dospělý“).

Jak ukázal náš výzkum, výše uvedené aktivity tvoří pilíře života adolescentů a jsou realizovány v rámci vrstevnické skupiny.

V souvislosti s přechodem k dospělosti je třeba připomenout taktéž pojmy generační přechod a iniciační rituál.¹³

¹² Pozn. Jedná se o překlad autorky této diplomové práce, a to pouze pro účel citace. Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/blog/surviving-your-childs-adolescence/200903/late-adolescence-15-18-acting-more-grown-up>>.

V originále C. Pickhardta: 1. „*Being old enough to drive a car causes the teenager to believe that this independent mobility means, "I can come and go as I desire!"* 2. *Being old enough to hold a part-time job causes the teenager to believe that earning independent income means, "If I make my own money, then I can make my own choices!"* 3. *Being old enough to socially date and party causes the teenager to believe that going out means, "If I can go out and take someone out, then I can act socially grown up."* In Pickhardt, Carl. Late-adolescence (15 - 18) = Acting More Grown Up. *Psychology Today* [online]. 6 March 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/blog/surviving-your-childs-adolescence/200903/late-adolescence-15-18-acting-more-grown-up>>.

¹³ Přikrylová, Vendula. *Přechodové rituály do dospělosti a jejich význam v životě současné mládeže*. Zlín, 2009. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Ústav pedagogických věd, 2009-05-11.

Dostupný také z WWW: <<http://dspace.utb.cz/handle/10563/8619>>.

Jak jsme již několikrát zmínili, adolescence je generačním přechodem, který je doprovázen výraznými biologickými i sociálními změnami. S generačním přechodem od dětství k dospělosti souvisí iniciační rituály, které představují zasvěcení do nové životní etapy. Problematikou iniciačních rituálů se zabývá práce Venduly Příkrylové (2009) *Přechodové rituály do dospělosti a jejich význam v životě současné mládeže*, systematické studium přechodových rituálů pak nabízí kniha francouzského antropologa a etnologa Arnolda van Gennepa *Přechodové rituály*. Van Gennep vychází z představy, že i ve vesmíru nacházíme etapy a momenty přechodu kupředu a taktéž stadia relativního klidu a zastavení. Člověk je závislý na koloběhu přírody a podléhá přírodním zákonům. Jedná se o zkoušky dospělosti, o zásnuby či svatby. V naší společnosti jsou stále rituály vycházející z rituálů přírodních národů.¹⁴

Současné rituály představují dle Macka (2003) tranzitorní body neboli milníky, nezbytné na cestě k dospělosti. Macek uvádí několik takových milníků, které determinují sociální role a status českých adolescentů:

- **15 let** je věk, kdy adolescenti získají občanský průkaz a jsou zčásti zodpovědní před zákonem; povolen je rovněž i sexuální styk.
- **18 let** znamená pro adolescenta být dospělým z právního hlediska.
- **19 let** je zpravidla dobou, kdy dospívající skládá maturitní zkoušku a začíná studovat na vysoké škole.
- **21 let** je věk, kdy může být člověk zvolen do zastupitelských orgánů občanské samosprávy.
- **23 - 25 let** je období, kdy většina vysokoškoláků končí vysokoškolské studium a je vnímáno jako konec **adolescentního moratoria**.

4.3 Oddálení přechodu do dospělosti

Jak jsme již zmínili, G. S. Hall líčí adolescenci jako „nevyhnutelný a dramatický střet protikladných tendencí v člověku“ (In Macek 2003: 14). Konfliktní stadium ve vývoji osobnosti však bylo chápáno jako přirozené a tato teorie přispěla k respektování specifické kultury a stylu života dospívajících. Později se o období adolescence začalo uvažovat jako o období psychosociálního moratoria.

¹⁴ Van Gennep, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha : Lidové noviny, 1996.

Adolescentní psychosociální moratorium je adolescentní postoj vymezený Eriksonem. Moratorium znamená potřebu něco zastavit nebo oddálit (Vágnerová, 2000). Dochází k němu tehdy, jeví-li se dospělost příliš náročná. Adolescent poté preferuje možnost prodloužit si období, které je přechodové. „Jde o provizorní řešení, kdy dospívající odkládá vývojové úkoly, budoucnost i problémy stranou a místo toho se přehnaně věnuje konkrétnímu zájmu, stane se členem pochybné party, popř. střídá partnery apod.“ (Přikrylová, 2009).

Náš výzkum nepotvrdil, ba dokonce popřel, že by výše popsané postoje byly vlastní dnešním adolescentům. Naopak, jak jsme již uvedli výše, dospívající vykazovali vysokou míru motivace a zejména pak pílě, aby se co nejdříve postavili na vlastní nohy. Citujme osmnáctiletého chlapce: „*Rád bych byl úspěšný v divadle a prosadil se třeba i v činohře. A samozřejmě taky úspěšně dostudovat*“. Ukázalo se, že teorie o bouřlivém a vzdorovitém mládí kontrastujícím se světem dospělých nejsou zcela aktuální. Svět, v němž žijeme a který nabízí tolik možností, zapříčinil změnu vývojových úkolů (Macek, 2003); mládí cítí i větší konkurenci ve svých vrstevnících. Mnohdy dochází k tomu, že si adolescenti vytyčují velmi vysoké cíle:

- Osmnáctiletý chlapec: „*Chci založit prosperující firmu.*“
- Šestnáctiletý chlapec: „*Chci pracovat pro něco důležitého.*“
- Devatenáctiletá dívka: „*Chci být nejlepší v tom, co dělám.*“

V rámci výzkumu jsme ale měli možnost poznat třicetiletého muže, který vykazoval zcela zřejmé aspekty psychosociálního moratoria. Byl součástí komunity vrstevníků (více v kapitole o vrstevnické skupině), jimž bylo devatenáct let, udržoval pouze povrchní partnerské vztahy, nikdy nepracoval a odmítal přijmout roli dospělého člověka. Z jeho lexika jmenujme slovní spojení „*no future*“, které v překladu znamená „žádná budoucnost“ a potvrzuje, že se svým chováním vyhýbal zodpovědnosti. Opět se tak potvrdila teze, že hranice mezi adolescencí a dospělostí je velice relativní.

Shrnuli jsme vícero aspektů psychologie adolescentů a nyní přejdeme ke kulturním a sociálním aspektům adolescence.

5. Subkultura mládeže

„Dnešní mládež je hrozná. Ale nejhorší je, že už k ní nepatříme.“

/Pablo Picasso/

Pojmy kultura a subkultura mají více významů, pro účely této práce jsou používány především v sociologickém a sociálně-psychologickém smyslu. Kulturou se rozumí reprezentace toho běžného, standardního (Macek, 2003). Subkultura (z lat. sub = „pod“ + kultura) je kultura osobité menšinové skupiny v rámci kultury většinové, převládající nebo oficiální. Minoritní a majoritní kulturu spojuje obvykle mnoho společných rysů, v řadě rysů se však odlišují (věkem či názorovou orientací).¹⁵ I proto může mezi většinovou kulturou a tou dominantní panovat pnutí.

Pojem subkultura mládeže se začal používat v polovině 20. století¹⁶ pro specifický životní styl či kulturu spontánně vznikajících skupin, zejména pak mládeže. Tyto skupiny vznikají z potřeby vzájemného porozumění, které mladým lidem v moderní masové kultuře schází. Skupiny mají sklon vymezovat se vůči svému okolí a vědomě pěstovat své odlišnosti.¹⁷ Rozvoj subkultur byl markantní zejména po druhé světové válce. Macek doslova uvádí: *„Kultura mládeže vznikala nejdříve jako opozice ke kultuře dospělého světa, postupně však získává stále specifitější a relativně autonomní charakter“* (Macek 2003: 39). Uveďme definici subkultury mládeže, kterou uvádí J. Smolík:

„Subkultura mládeže je typ subkultury vázaný na specifické způsoby chování mládeže, na její sklon k určitým hodnotovým preferencím, akceptování či zavrhování určitých norem, životní styl odrážející podmínky života. Subkultury mládeže jsou skupiny mladých (dospívajících) lidí, kteří mají společného něco (problém, zájem, zvyk), co je odlišuje od členů ostatních sociálních skupin.“ (Smolík 2010: 35)

I J. Buryánek je toho názoru, že hodnoty, symboly, chování, zvyky či vzhled mohou být charakteristickými znaky subkultury mládeže.¹⁸

¹⁵ J. Jandourek uvádí jako jeden ze společných znaků majoritní a minoritní kultury jazyk. V našem výzkumu však chceme doložit teze, že adolescenci charakterizuje rovněž specifický jazyk, zejména pak lexikum. In Jandourek, Jan. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001.

¹⁶ V rámci datace je důležité zmínit první polovinu 19. století, kdy v západní a ve střední Evropě vznikly společenské předpoklady pro vydělení adolescence jako samostatného období. Společenské podmínky tehdy vedly k zavedení povinné školní docházky (Macek, 2003).

¹⁷ Smolík, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha : Grada, 2010.

¹⁸ Buryánek, Jan. *Interkulturní vzdělávání II: projekt Varianty*. Praha : Člověk v tísni, 2005.

5.1 Teorie o subkulturách

Uvedme nyní relevantní teorie pojednávající o subkulturách, jak je shrnuje Smolík (2010) a rozvíjí Voříšková (2010). Zpočátku byl pojem subkultura spojován s aspektem delikvence. První výzkumy provedla tzv. Chicagská škola.

- **Chicagská škola**

Chicagská škola spadá do 20. let 20. století, kdy byl proveden výzkum na Chicagské univerzitě zaměřený na subkultury a jejich sympatizanty. Zkoumány byly osoby, které byly některým ze způsobů deviantní. V dějinách psychologie se rozlišují tři generace této školy. Třetí generace a jeden z jejích hlavních představitelů Albert Cohen stanovil definici delikventní subkultury: „Subkultura znamená kolektivní reakci na problémy vznikající ze sociální nerovnosti, kdy společnost není s to jedinci nabídnout uspokojivé řešení jeho situace podmíněné sociálními důvody“ a „deviantní chování je takové, které je způsobem řešení kulturně podmíněných adaptačních problémů určitých jedinců a skupin“ (Smolík 2010: 65).

- **Birminghamská škola**

Teorie této školy sahá do 60. let 20. století, kdy vznikla ve Velké Británii. Subkulturu definuje jako „*symbolický důsledek strukturálních problémů tříd, které se snaží řešit vytvářením kolektivní a individuální identity*“ (Smolík 2010: 75).

- **Postsubkulturální teorie**

Tento přístup převládá v poslední době, kdy jsou subkultury mládeže definovány s komplexnější stratifikací. Tato teorie se začala prosazovat od 90. let 20. století a je platná až do současnosti. Na jedince dnes působí masové módní trendy a jedinec se nemusí považovat za člena některé ze subkultur. Chování, styl a hodnoty jedince mohou být výrazem pouze těchto trendů. V dnešní době již od sebe není možné striktně oddělit jednotlivé subkultury, jsou nyní považovány za nestabilní společenské fenomény (Voříšková, 2012). Smolík dodává, že „*od 90. let již nelze hovořit o tradičních subkulturách, ale spíše o jednotlivých scénách, stylech, klubové kultuře, kmenech, neo-tribes*“ (Smolík 2010: 70).

5.2 Typologie subkultur

Uvedme nyní nejčastější typologii subkultur mládeže, a to podle kritéria vzniku (Smolík, 2010)

- Přenesené subkultury mládeže, které původně vznikly mimo Českou republiku.
- Originální/původní subkultury mládeže, které vznikly na našem území.

Dalšími kritérii, jak dělit subkultury mládeže, bývají: rozšířenost, jednotnost, míra společenské přijatelnosti, společenská angažovanost, vztah k násilí či vztah k užívání drog. Práce Barbory Voříškové, nazvaná *Mládežnické subkultury, jejich životní styl a hodnotový systém*¹⁹, nabízí přehled nejčtenějších subkultur. Uvádí mimo jiné metal či skate, které odrážejí styl hudby či koníček preferovaný adolescenty. Naším cílem však není podrobně se věnovat konkrétním subkulturám, zaměřujeme se na obecné aspekty specifičnosti dnešní mládeže.

5.3 Specifičnost – relevantní rys adolescentní subkultury

Jaký je smysl této diferenciací? Dospívající se snaží odlišit od světa dospělých a činí to často pomocí nápadných vnějších znaků²⁰ (stylu oblékání, úpravy zevnějšku a rovněž jazykem, kterým se v našem výzkumu zabýváme). Macek (2003) uvádí jako jeden z možných důvodů této diferenciací adolescentů absenci příležitosti začlenit se do světa dospělých, činit něco smysluplného.²¹ Specifický účes či oděv je navíc výrazem sounáležitosti.

Pro celé období adolescence je charakteristická zvýšená sebereflexe (Macek, 2003). V našem výzkumu jsme se tázali současných dospívajících, jak hodnotí dnešní mládež, a tedy

¹⁹ Voříšková, Barbora. *Mládežnické subkultury, životní styl a hodnotový systém jejich sympatizantů*. České Budějovice, 2012. Bakalářská práce (Bc.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra pedagogiky a psychologie, 2012-04-26. Dostupný také z WWW: <<http://theses.cz/id/r4qp5q/>>.

²⁰ Pěstování fyzického vzhledu opět souvisí s budováním identity osobnosti. Uvedme příležitostně citát z knihy M. Carr-Gregga a E. Shale: „*Občas si nejste jistí, v jaké podobě přijde vaše dítě k večeři, a očekávání mohou být horší než skutečnost! Zelené nebo modré vlasy, kroužky v rozličných částech těla [...]. Můžete také očekávat, že se bude neustále měnit hudba, způsob řeči, šperky a ozdoby – zkrátka všechno, co je vidět a slyšet. Zrovna když si pomyslíte, že už jste zažili všechno, váš adolescent vás znovu překvapí*“ (Carr-Gregg, E. Shale, 2010: 90).

²¹ Macek dodává, že tento fakt může vést k pojímání školy jako něčeho, co si „musíme odsedět.“ Ačkoliv jsme v této práci akcentovali, že pro dnešní adolescenty je vzdělání velice důležité, objevily se v dotazníku výpovědi typu „*S mými přáteli mě spojuje společné utrpení ve škole*“ či „*Dnešní mládež je podceňovaná.*“

i sami sebe (viz Příloha č. 1; *Jakými slovy byste charakterizovali dnešní mládež, takže také sebe?*).

Výsledkem jsou dva okruhy názorů. První z nich akcentuje spjatost současné mládeže s rychlostí vývoje okolního světa. Tento fenomén je mladými lidmi vnímán pozitivně v rámci perspektiv a možností, které jsou v současné době široké, zejména pak v oblasti vzdělávání a získávání informací. Citujme ty nejpřiléhavější odpovědi na otázku, jaká je dnešní mládež (Příloha č. 1):

- Student (18 let): „*Mladá.*“
- Student (17 let): „*Perspektivní a v neustálém vývoji jako já.*“
- Studentka (17 let): „*Průbojná, zvidavá, internetová.*“
- Student (17 let): „*Chytrá, pokroková, vzdělaná, většinou zajímavá.*“
- Student (18 let): „*Chytrá, jde za informacemi, chce měnit své okolí.*“

Druhým okruhem odpovědí námi oslovených adolescentů byly reakce na negativní aspekty stylu života současných mladých lidí. Tyto výpovědi se mnohdy podobaly pojetí adolescence jako bouře a vzdoru, známého z odborných textů G. S. Halla. Jaká je dle nich dnešní mládež?

- Student (17 let): „*Zdivočelá...*“
- Student (17 let): „*Jsou to DRZOUNI, jako já.*“
- Studentka (18 let): „*Drzá.*“
- Student (16 let): „*Semipermeabilní. To slovo vyjadřuje stav dnešní mládeže.*“
- Student (18 let): „*Zkažená, neváží si majetku ani svých životů.*“
- Studentka (17 let): „*Mládež se snaží být IN, kouří, pije, používá různé nadávky, různě se obléká podle nejnovějších „trendů“ a snaží se obdivovat lidi, kteří jsou většinou úspěšní herci nebo zpěváci.*“

Dospívající však velmi často dodávali, že oni se necítí být podobní většině, neboť nespádají do kategorie „zkažené mládeže“:

- Student (17 let): „*Dnešní mládež je zkažená do morku kostí. Nebo není? Myslím, že její velká část se chová správně.*“
- Student (16 let): „*S postupem generací mládež leniví a nic nedělá. Tudiž se na ni pořád nadává, ale nemůžeme dávat všechny do jednoho pytle.*“

- Student (17 let): „*Mládež je drzá, neslušná, nevychovaná. Ale já s kamarády se tam neřadím.*“

Výše zmíněné citace adolescentů popírají hallovské teze o bouřlivém mládí (Macek, 2003). Až na výjimky, kdy studenti akcentovali zejména pití alkoholu, se potvrzuje, že současná mládež je taktéž zásadová ve svých mravních postojích a hodnotách. V rozhovoru, který je přílohou k této práci, studenti uvedli, že alkohol a fenomén „užívání si“ má hranice, které jsou odráženy osobností každého z nich. Toto zjištění se shoduje s výsledky výzkumu A. Preissové Krejčí a L. Čadové, který nese název *Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů*. Autorky jsou toho názoru, že adolescenti představují zrcadlo celé společnosti. Došli k závěru, že současná generace dospívajících je „*dobrým potenciálem, zdravým prvkem naší společnosti.*“²²

Vraťme se nyní k aspektu specifčnosti. Během našeho výzkumu, konkrétně při dialozích a rozhovorech s dospívajícími, byl neustále akcentován aspekt odlišnosti:

- Student (17 let): „*Nejsem jako ostatní.*“
- Student (18 let): „*Nevím, jestli se vám budou hodit mé odpovědi, nejsem typický člověk v mém věku.*“

V našem dotazníku jsme se také tázali dospívajících, co vnímají ve svém životě jako důležité. Uvedme nyní některé významné atributy subkultury mládeže.

5.3.1 Hudba

Adolescenti jako věková skupina jsou zřejmě nejsilnějším segmentem v rovině poslechu hudby (Mužik, 2010). Hudba představuje zcela ojedinělý atribut adolescentní subkultury. Macek (2003) píše, že hudba vyjadřuje hodnoty, pocity a názory adolescentů, je instrumentem pro sdělování a sdílení. Prezentace hudby je zvláštním sociálním prostředím pro seznamování, sbližování a přátelské aktivity. Je rovněž prostorem pro vyjádření „vlastní úzkosti, nejistoty, agrese či protestu“ (Macek 2003: 41). Motivů k poslechu hudby najdeme u adolescentů více než u dospělých; jsou například více citliví k některým faktorům, které jim pomáhají nalézt odpovědi na jejich osobní problémy apod. Svěbytným fenoménem v životě

²² Krejčí, Andrea; Čadová, Libuše. Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů. *PAIDAGOGOS: časopis pro pedagogiku a s tím související vědy* [online]. Ročník 2006, č. 1. ISSN 1213-3809. Dostupný z WWW: <<http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/1/article.html>>.

mládeže jsou také letní hudební festivaly, kde se mladí lidé setkávají nejen za účelem poslechu živé hudby. Velmi důležité jsou pro ně právě „party,“ které se festivalů účastní.

Ve sféře hudby dochází v posledních letech ke značné diverzifikaci. Jak jsme již zmínili výše, hudba je jedním z prostředků, jak rozlišovat jednotlivé subkultury. Existuje spektrum nejrůznějších proudů, které jsou spojovány s určitými názory, životním stylem a určitou životní filozofií. Macek uvádí, že prezentace názorů o hudbě funguje mezi adolescenty jako prostředek rychlé „diagnostiky“ postojů („řekni mi, co posloucháš, a já budu vědět, kdo jsi“). Frith přirovnává hudební preference u dospívajících k „odznaku“ (In Mužík 2010: 33).

V rámci našeho výzkumu jsme se ptali, zda je hudba pro mladé lidi důležitá a který styl hudby preferují. Dozvěděli jsme se, že hudba je pro současnou mládež skutečně velice důležitá. U otázky, co je pro mladé lidi v jejich životě zásadní, zmínilo hudbu **37% dotázaných** dospívajících z celkového počtu sto studentů. Citujme:

- Dívka (17 let): „*Mám ráda hudbu (například The Beatles.)*“
- Dívka (18 let): „*Hudba je pro mě velmi důležitá.*“

Náš výzkum nepotvrdil, že by druh hudby u současné mládeže hrál až tak relevantní roli, a to ani v případě hudby metalové, která je spojena i s řadou vnějších znaků. Uveďme příklad:

- Chlapec (17 let): „*Mám rád hudbu originální a poctivou, musí být poctivě udělaná.*“

Pozastavme se nyní u slova originální. Velmi četné byly případy, kdy adolescenti dávali najevo, že nepreferují masovou kulturu a hudbu, že mají odlišný vkus. Dávali najevo, že vědí, v čem spočívá kvalitní umění, a že jej dokážou sami rozpoznat, popř. že vyhledávají právě ty umělecké počiny, které již někdo zhodnotil jako kvalitní:

- Dívka (17 let): „*Mám ráda filmy – ty dobře hodnocené (Kubrick, Forman apod.).*“
- Chlapec (18 let): „*Mám rád realistickou literaturu a nezávislé filmy.*“
- Dívka (16 let): „*Mám ráda historické filmy.*“

- Dívka (17 let): „Z hudby mám ráda jazz a klasickou hudbu – Čajkovskij²³, Rachmaninov.“

V našem výzkumu dále vyšlo najevo, že pro mladé lidi je velice důležitý sport. V našem dotazníku jej jako důležitý uvedlo celých **29% dospívajících**, započítán byl rovněž tanec. Citujme osmnáctiletého chlapce:

„Mám rád bojové sporty, především thajský box. Sport je můj život, bez kterého si nedokážu představit žít.“

5.3.2 Fyzický vzhled

Adolescentní identita zahrnuje též tělesnou složku. Tělové schéma je posuzováno dle jeho sociálního významu, tedy tak, jak je hodnoceno ostatními (Hanáková, 2008). Hanáková se ve své práci zaobírá krásou a fyzickým vzhledem dospívajících. Tvrdí, že vlivem masmédií panuje v této oblasti tendence k uniformitě: „Identifikace s určitým, pozitivně přijímaným vzorem přináší jistotu stejně dobrého sociálního hodnocení bez většího tlaku na individuální výběr“ (Hanáková 2008: 23).

Jak jsme již nastínili, specifický oděv či účes posilují unikátnost a pocit výjimečnosti ve vztahu k běžné konvenční či konzumní společnosti dospělých na jedné straně, pocit příslušnosti a sounáležitosti ke specifické komunitě, skupině vrstevníků či konkrétní hodnotové orientaci na straně druhé. Oděv pak funguje jako určitý „signál“ (Macek, 2003). Přání někam „patřit“ je nejvíce zesilováno v období pozdní adolescence.

V našem výzkumu, kdy byla oslovena stovka dospívajících, vyšlo najevo, že současní dospívající se nesnaží lišit fyzickým vzhledem. Pouze **7%** adolescentů uvedlo, že oděv či styl je pro ně atributem určité specifičnosti a originality. Tito mladí lidé zároveň přiznávají, že tato snaha lišit se je vědomá a cílená. Citujme:

- Student (16 let): „Nesnažím se lišit nijak zvláště, možná oblečením.“
- Studentka (19 let): „Snažím se lišit oblečením.“
- Studentka (18 let): „Liším se stylem.“

²³ Pozn. V originálním dotazníku uveden jako *Tchaikovskij*.

- Student (16 let): „*Mám vlastní styl.*“
- Student (15 let): „*Jde zejména o vlastní styl.*“
- Studentka (16 let): „*Liším se oblečením a sportem.*“
- Studentka (18 let): „*Snažím se lišit zejména svým stylem.*“

V našem výzkumu se nepotvrdilo, že by se současní mladí lidé snažili odlišovat svým oblečením či stylem. Cílené odlišnosti pak většina z nich považuje za pozérství. Většina námi oslovených adolescentů považuje za zásadní zejména charakterové vlastnosti a morální kodex.

5.3.3 Osobnost

Dalším atributem adolescence je představa vlastní výjimečnosti, a to zejména v oblasti charakterových vlastností a hodnot. T. Hanáková píše ve své práci o hodnotovém spektru mládeže, že současná mládež již nemá tendence bojovat proti většině a není ani hybným elementem ve společnosti; doslova konstatuje:

„Zdá se, že v současnosti není mládež nositelem změny, jako tomu bývalo v minulosti. Současná mládež je pragmatičtější a podléhá komercializaci. Z hlediska pohlaví jsou to spíše dívky, které se přibližují modelu globální mládeže jako reflexe celkového procesu globalizace. Současná mládež nebojuje proti spotřební společnosti“ (Hanáková 2008: 41).

V rámci našeho výzkumu jsme se ptali, zda se mladí lidé touží něčím odlišovat a být originální. Výsledky výše uvedenou tezi popírají. Ze stovky dospívajících uvedme pouze 5% oslovených, kteří odpovídají modelu středoproudé mládeže a více či méně akcentovali, že jim vyhovuje splývat s většinou. V souladu s odbornou prací T. Hanákové konstatujeme, že šlo o dívky. Zde jsou jejich odpovědi:

- Studentka (17 let): „*Myslím, že se nijak neliším a ani lišit nechci, jsem ráda, že zapadám do kolektivu.*“
- Studentka (18 let): „*Nemyslím si, že bych se výrazně lišila od ostatních a ani se o to nesnažím.*“
- Studentka (18 let): „*Nijak zvlášť se odlišit nesnažím, pokud se mi názor většiny vyloženě nepříčí, jdu s davem.*“
- Studentka (18 let): „*Jsem, jaká jsem, a nijak odlišit se nesnažím.*“
- Studentka (16 let): „*Snažím se být stejná jako mé okolí, nechci se ničím lišit.*“

Zbývajících **95%** studentů, které jsme oslovili, uvedlo minimálně jeden rys své osobnosti či své názorové orientace, který pokládají za specifický a kterým se liší od ostatních, nejen mladých lidí. Potvrdilo se to, co uvádí vedle dalších i Vágnerová (2000); dospívající totiž podléhají klamu, že jejich úvahy jsou zcela výjimečné. Domnívají se, že uvažují jinak než ostatní lidé. Toto přesvědčení, dle Vágnerové, vzniká v důsledku subjektivního prožitku proměny vlastního myšlení. Pocit výjimečnosti podporuje neznalost způsobu uvažování jiných lidí. Jde o jeden z fenoménů, který souvisí s posilováním poznávacího egocentrismu, který charakterizoval Elkind (1984). Dalším příznakem adolescentního egocentrického uvažování je nadměrná kritičnost a sklon polemizovat. Tato tendence, dle Vágnerové, vyplývá z potřeby procvičit si své schopnosti a prokázat, co dovedou. Dospívající rádi uvažují o různých možnostech a jsou přesvědčeni, že jejich argumenty jsou dostatečně jasné, aby je každý pochopil a přijal. Typickým příkladem je diskuze studentů gymnázia o politických tématech, konkrétně o volbě prezidenta (viz *Příloha č. 3*; rozhovor se studenty gymnázia). Často ulpívají na jednom názoru, který považují za nejlepší a o němž odmítají pochybovat. Ve svém radikalismu pak opačné názory vnímají jako projev neochoty či nedorozumění.

Zastavme se u radikalismu adolescentů, neboť dospívající bývají radikální. Radikalismus je dle Vágnerové „*obranou proti nejasnosti a mnohoznačnosti*“ (Vágnerová 2000: 337). Jako příklad uveďme názory dvou dospívajících chlapců. Osmnáctiletý student se domnívá, že se od ostatních liší zejména radikálními názory. Jiný student, sedmnáctiletý, uvedl, že se liší od ostatních právě tím, že nemá natolik vyhrácené názory. Poukazuje tak zejména na zkratkovité generalizace, taktéž typické pro období adolescence. Od námi oslovených mladých lidí uveďme několik jejich názorů (*Příloha č. 1*), které lze označit za nejzajímavější, ačkoliv jsme podobných odpovědí v rámci výzkumu zaznamenali velké množství:

- Student (18 let): „*Odlišný jsem odjakživa, nemusím se snažit.*“
- Studentka (18 let): „*Nesnažím se – jsem odlišná.*“
- Studentka (19 let): „*Nemluvím sprostě a snažím se nenaštvat, když mi něco nejde. Snažím se nedělat unáhlené závěry.*“
- Studentka (19 let): „*Chci být vždy upřímná, mít čisté svědomí, být rozumná.*“
- Student (19 let): „*Snažím se lišit slušným vystupováním a dokazováním morální nadřazenosti.*“

- Student (18 let): „*Není tolik důležité se odlišit, ale spíše jednat správně, spravedlivě a čestně.*“
- Studentka (18 let): „*Snažím se odlišit slušným chováním, minimálně od své generace.*“
- Studentka (19 let): „*Snažím se udržet si své zásady a přesvědčení.*“
- Studentka (17 let): „*Nikdy jsem nebyla taková, abych se od svého okolí odlišovala věcmi, jako je oblečení, drahé hodinky a mobil a značkové boty! Většinou jsem schopná se odlišit svou povahou. Myslím si, že odlišovat se tímto způsobem je nakonec výhodnější a originálnější.*“

Výše uvedené citace odkrývají další atribut adolescence, a to přehnané, v některých případech až fanatické smýšlení o morálních normách. Tato skutečnost je však velice paradoxní, vezmeme-li v úvahu tradiční smýšlení o dospívajících, kteří jsou staršími generacemi vnímáni jako mravně lhostejní a povrchní jedinci, již nemají smysl pro hodnoty. Povzdech „Ach, ta dnešní mládež“ jako by již ztrácel smysl.²⁴ Změny, ke kterým dochází ve světě, kde mladí dospívají, by neměly snižovat podobu současné mladé generace a zejména pak její hybnou sílu ve společnosti. Dle Langmeiera (Langmeier; Krejčířová, 2006) se dnešní mládež zabývá různými otázkami svědomí, odpovědnosti a viny, spravedlnosti a zla spíše intenzivněji než kdy dříve. Náš výzkum jednoznačně potvrzuje Langmeierovu tezi. Studenti, které jsme oslovili v našem rozhovoru (viz *Příloha č. 3*), považují svou roli ve společnosti za zásadní a sami sebe za zásadové. Jeden z pěti studentů uvedl, že je navzdory svému věku

²⁴ Jako příklad uveďme článek Petra Koudelky z 2. ledna 2006, který nese název „*Kdy už to praskne*“. Autor zde kritizuje mladou generaci s důrazem na absenci morálky:

„Takzvaná nová generace nejeví žádné známky kontinuity nespokojenosti (nemyslím ovšem kravály a technoparty, které jsou málem vydávány za společenské bouře, nemyslím projevy odporu související s pubertou, jako jsou drogy, alkohol a volný sex). Obávám se, že se stalo něco závažnějšího, než se čekalo. Mládež se přestala ptát, kdy už to praskne. Víím, že se nevrátí něco jako éra hippies a nadšení květinových dětí, které pro to, aby to prasklo, pracovaly s nadšením ve dne v noci. Chtěly mír a lásku, pod kterýmižto slovy minily vyrovnat si účty s tupou společností komerce a s establishmentem vůbec. Jaký je rozdíl mezi nimi a dnešními mladými? Ti dnešní ztratili pojem o hodnotách, protože k nim už nebyli vychováni ani vedeni. Nevědí mnoho o nevinosti, jen velmi málo o lásce, nevdají jim lidská špína, protože ji přestali vnímat jako něco nedůstojného - dívají se na ni v televizi, chodí na ni do kina. Stručně řečeno: oni za to nemohou, nevědí ani, co mají chtít. A proto od nich nemůžeme nic čekat.“

Koudelka, Petr. Kdy už to praskne [online]. *Týdeník Rozhlas*. 2006-06-01. Dostupný z WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv06/0206/02vidi2.htm>>.

konzervativní. Mládež je dle námi oslovených dospívajících symbolem perspektivy. Jsou si však vědomi i radikalismu - citujme z rozhovoru se sedmnáctiletými studenty gymnázia:

Daniel: *„Já si myslím, že úloha studentů je v každém státě strašně důležitá, i co se týče vlastně politický situace. Byť jsme horký hlavy, ukazuje se to zejména na té volbě prezidenta, která právě probíhá, že vlastně mladí lidé bez rozvážení jdou do toho, ale na druhou stranu tahle horkohlavnost, nebo jak to říct prostě, je dobrá v tom, že člověk si jde za svým cílem a je nás hodně, držíme při sobě a prosazujeme to. Velice...“*

Lucie: *„Ta mládež je vlastně nejradikálnější ze všech skupin obyvatel, takže hlavně mládež je taková první, co může něco změnit, to jsme viděli v minulosti... Takže už bysme taky mohli udělat nějakou změnu.“*

Jiným tématem bylo vlastenectví. Sedmnáctiletý Daniel uvedl, že jej mrzí úpadek vlastenectví. To, že máme vlastní jazyk a že jsme si zachovali vlastní stát, by dle něj nemělo být mladými lidmi opomíjeno.

V souvislosti s vývojem abstraktního myšlení se v adolescenci mění i vztah k filozofii a víře. Dospívající mají potřebu nalézat odpovědi na existenciální otázky a mohou i inklinovat k různým náboženstvím, která slouží i jako opora jejich identity. Uvažují o opravdových hodnotách, které by byly trvalé a nezpochybnitelné, a proto by mělo význam je dodržovat (Hanáková, 2008). Mladí lidé, kteří odpovídali na naše otázky, zmiňovali Boha a Ježíše nejčastěji u otázky, kdo či co je jejich inspirací. Slovo Bůh jsme našli také v odpovědi, co je pro dospívající v životě důležité. V rozhovoru, který jsme vedli se studenty gymnázia a který je přílohou k této práci, se seznámíme mimo jiné s adolescenty, kteří považují víru za zásadní pilíř svého života a je pro ně i otázkou svědomí. V okruhu své církve našli nejbližší přátele. Fakt, že jsou mladí a zároveň silně věřící, vnímají jako jeden z atributů své odlišnosti.

V souvislosti s morálkou a hodnotovým systémem dnešních dospívajících zkonstatujeme, že hledání správné cesty je nedílnou součástí jejich identity a ve spektru dnešní mládeže je to atribut zásadnější než např. otázka fyzického vzhledu či stylu. Dospíváme tak k tvrzení, že dnešní adolescenti jsou v otázce hledání hodnot velice uvědomělí. V této oblasti nenacházíme zásadní rozdíl mezi adolescenty z velkoměsta a z maloměsta. Náš výzkum však ukazuje, že pražští studenti jsou často zainteresovanější v otázkách aktuálního dění, což připisujeme skutečnosti, že se nacházejí v centru dění (jako příklad uveďme prezidentskou volbu, kdy se mládež setkávala na řadě koncertů a akcí na podporu prezidentských kandidátů). Relevantním faktorem je, že se v obou případech jedná o studenty gymnázií.

6. Vztahy v adolescenci

Jednou ze základních psychosociálních charakteristik adolescence je nová kvalita impersonálních vztahů. Způsobnost adolescenta obstat v interpersonálních vztazích je zdrojem jeho sebedůvěry. Důležitým aspektem vztahů v dospívání je také rozvoj komunikačních dovedností při vyjadřování přání či názorů (Macek, 2003).

V rámci našeho výzkumu jsme se soustředili zejména na vztahy s vrstevníky a vztahy s rodiči.

6.1 Vztahy s vrstevníky

Vrstevnické vztahy jsou neméně relevantním rysem období adolescence.²⁵ Umožňují mladým lidem výměnu názorů, „porovnávání“ bez větších závazků. P. Macek uvádí klasifikaci vrstevnických vztahů dle B. Dumphyho:

- Malé skupiny – party (*cliques*). V těchto skupinách jde zejména o každodenní komunikaci.
- Větší skupiny (*crowds*). Aktivitami větších skupin jsou nejrůznější večírky a „párty“.

Ve vrstevnických skupinách jde nejen o získání prestiže, ale i sociálního statusu a pocitu vlastní hodnoty. Nezařadí-li se adolescent do žádné vrstevnické skupiny, cítí se méněcenný (Macek, 2003). Součástí našeho výzkumu je rovněž autentická audio nahrávka (viz Příloha č. 2) pořízená při spontánním rozhovoru studentů střední hotelové školy, která potvrdila výše uvedené teze o malých vrstevnických skupinách. Vybrané momenty zachycují rozhovory dívek i chlapců, kteří v rámci své vrstevnické skupiny komunikovali velice důvěrně. Pociťujeme z nich blízkost, otevřenost i přátelství. Členové vrstevnických skupin spolu tráví čas i mimo školu.

V dotazníku jsme se studentů ptali, co je spojuje s jejich přáteli a jaké jsou jejich vztahy. Ze stovky dotázaných uvedlo **73%** studentů přátelské vztahy jako jednu z nejdůležitějších věcí v jejich životě. Vedle slova *přátelé* jsme zaznamenali tyto odpovědi: (*ti dobří*) *přátelé, přátelství, kamarádi, posezení s přáteli, volný čas s přáteli, pár blízkých*

²⁵ V dotazníku se dokonce objevily odpovědi, že mezilidské vztahy jsou jednou z nejdůležitějších věcí v životě.

kamarádů. Osmnáctiletá studentka doslova píše: „*Kamarádi a rodina jsou důležití. Velice.*“

To nejčastější, co mladé lidi spojuje s jejich přáteli, jsou zájmy a záliby. Uvedlo to přes **80%** studentů, kteří odpovídali v našem dotazníku. Dalšími jejich odpověďmi byly: koníčky, zábava, sport, škola, názory či smysl pro humor. Někteří adolescenti uvedli také lásku, sympatie, vzájemnou důvěru či víru v Boha. V posledním případě se jednalo o pouhé **3%** studentů.

Závěrem uvedme několik citátů mladých lidí o přátelských vztazích (*Příloha č. 1*):

- Studentka (17 let): „*Rádi chodíme (po škole) se trochu odreagovat, máme velice dobré vztahy, nejen mezi individuálními lidmi, ale i jako kolektiv ve třídě.*“
- Studentka (17 let): „*Není přítel jako přítel. Mám určitou skupinu lidí, kterým absolutně věřím. Pak jsou ti další, kteří mě třeba jednou zklamali. Pak se ta důvěra těžko vrací zpět.*“
- Studentka (18 let): „*S mými přáteli mě spojuje prostředí, ve kterém žijeme, společné názory a cíle, plány do budoucna. S některými mě naopak pojí rozdílnosti, které mi umožňují dívat se na věci objektivně.*“

Fenomén pocitu vlastní výlučnosti se projevil i v otázce přátelských vztahů. Devatenáctiletá studentka, která uvedla, že je od přírody jiná, zároveň píše, že ji s přáteli nespojuje nic, neboť nemá přátele.

Obecně lze zkonstatovat, že přátelské vztahy jsou nedílnou součástí vrstevnických skupin adolescentů a taktéž se podílejí na utváření jejich vlastní identity.

6.2 Vztahy k rodičům

„*Vztahy a vazby v původní rodině zůstávají vlivným faktorem socializace a individuace dospívajícího zpravidla po celé období adolescence.*“ (Macek 2003: 53)

Konfliktní vztah mezi adolescenty a rodiči již není považován za zdravý a nutný pro pozitivní vývoj v adolescenci. A. Petersonová doložila již na konci osmdesátých let 20. století, že vysoká míra adolescentů, kteří měli konfliktní vztahy s rodinou, spadala do kategorie dospívajících s tzv. rizikovým chováním.²⁶ Dospívající v období adolescence

²⁶ Vzhledem ke zkoumanému vzorku (studenti gymnázií) se v této práci rizikovému chování a sociálně patologickým jevům v období dospívání nevěnujeme, neboť jsme během výzkumu žádný rys výše uvedených fenoménů nezaznamenali.

potřebují pocit, že mohou svobodně vyjadřovat své názory a že se na ně bere ohled (Macek, 2003).

P. Macek a Z. Šafránková se ve studii nazvané *Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou*²⁷ zabývají problematikou tzv. citové vazby a zdůrazňují, že podoby vztahů mezi rodiči a dětmi jsou charakteristické psychologickou různorodostí.

Citová vazba je autory definována jako „hypotetický konstrukt vyjadřující trvalé emocionální pouto mezi dvěma osobami“ (Macek, Lacinová 2006: 31). Organizace citové vazby od období raného dětství může být stálá i nestálá, vše závisí na stabilitě vztahu s rodiči a jednoznačně souvisí s vývojovými změnami. Autoři dále citují Belskyho (1999), který na základě výsledků zabývajících se souvislostmi mezi organizací citové vazby v raném věku a adolescenci uvedl, že kontinuita citové vazby reflektuje především stabilitu ve vnímaném výchovném působení rodičů než kontinuitu vnitřního modelu citové vazby (tamtéž). Autoři se shodují, že vztahy dětí a rodičů se vyvíjejí kontinuálně a že adolescence nepřináší v tomto vývoji nějaký radikální zvrát. Teze o nutnosti konfliktů popírají nejen výše uvedení autoři, ale i náš výzkum.

Ptali jsme se adolescentů, co je spojuje s jejich rodiči. Na jedné straně se zde objevovaly odpovědi jako společné bydlení, geny, krev, vlastnosti, charakter, společná domácnost, lednice. Osmnáctiletá dívka žijící pouze s matkou dokonce uvedla, že ji s otcem pojí pouze a jedině geny. Jiná studentka, devatenáctiletá, uvedla: „*Mám své rodiče ráda, ale myslím, že kdybych nebyla jejich dcera, asi bychom přátelé nebyli.*“

Na straně druhé **90%** oslovených uvedlo rodinu jako jednu z nejdůležitějších záležitostí v životě. Na otázku, co je spojuje s rodinou, uváděli nejčastěji lásku a domov (*Příloha č. 1*):

- Studentka (19 let): „*S rodiči mě spojuje láska, zázemí a porozumění.*“
- Studentka (18 let): „*Domov.*“
- Studentka (18 let): „*Láska, porozumění, společné zájmy, společné prožívání víry.*“
- Studentka (16 let): „*Výlety, láska.*“
- Student (18 let): „*Domov, zabezpečení, přátelství.*“

²⁷ Macek, Petr - Štefánková, Zuzana. Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou. In P. Macek, L. Lacinová (eds.). *Vztahy v dospívání*. Brno : Barrister & Principal, 2006.

- Student (19 let): „*Domov, láska.*“
- Studentka (19 let): „*Mám jen otce. Spojuje nás minulost (naše společná) a snad i budoucnost.*“

Zásadním atributem vztahů s rodinou, na kterém se autoři výše uvedeného odborného textu (Macek; Šefánková, 2006) shodli, je také fakt, že se do těchto vztahů promítají i ostatní interpersonální vztahy, a to zejména vztahy vrstevnické.

7. Jazyk v období adolescence

Naše práce, která je založena na výzkumu, již předložila nespočet dokladů o jedinečnosti a specifčnosti období adolescence. Vychází taktéž z předpokladu, že mládež disponuje specifickým způsobem komunikace, a to zejména v oblasti slovní zásoby.

Specifickou komunikaci, zejména pak lexikum, uvádí celá řada autorů, kteří se zabývají adolescentní tematikou. Vágnerová (2000) uvádí, že adolescenti komunikují hlučně a teatrálně; bohatě, akcentovaně gestikulují a často do sebe strkají. Vágnerová však tvrdí, že specifický slovník je záležitostí typickou pro mladší adolescenty, nikoliv pro ty starší. Ačkoliv by její tezi ospravedlnila citace devatenáctileté studentky („na specifický slovník se ptejte spíš mladších generací“), jiný důkaz tohoto tvrzení jsme v našem výzkumu nenalezli. Vzhledem k tomu, že jsme oslovovali studenty od 17 do 19, někdy i 20 let, jsme nuceni tuto tezi popřít.

Macek (2003) také akcentuje specifické výrazové prostředky v období adolescence a uvádí nejdůležitější příčiny, proč je adolescenti používají:

- Mnoho slov adolescentů jsou zkratkami jejich běžného chování a běžné zkušenosti. Zejména při vyjadřování postojů k druhým lidem a jejich hodnocení mají tendenci používat specifické výrazy (tj. pociťují je) v rámci své komunity (subkultury) stejně.
- Typické zkušenosti a životní situace, do kterých se dostávají, mají často specifické označení. Svoji zkušenost považují často za unikátní, a proto se jim běžné vyjádření v jazyce zdá neadekvátní a příliš formální.
- Užívání slangu a specifických výrazů je kritériem pro získání statusu a prestiže ve vrstevnické skupině.
- Některá slova a specifická vyjádření fungují jako posilovače a zpevňovače skupinové či vrstevnické solidarity. Uslyší-li člověk „svůj slovník“ v neznámém prostředí, nalézá okamžitě „spřízněnou duši“ a ve zvýšené míře si uvědomuje svoji příslušnost k určité komunitě.
- Specifický slovník reprezentuje určitou hodnotovou orientaci a jeho užití se stává určitou podmínkou pro hodnocení vztahů, chování a konkrétních situací.

(Macek 2003: 40)

V následujících kapitolách ověříme, zda jsou příčiny specifického lexika adolescentů, jak je uvádí Macek, i nadále aktuální. Zhodnotíme nejen mluvenou komunikaci adolescentů

včetně specifických výrazů (aktuálně užívaných zkoumanou subkulturou mládeže), ale zároveň budeme analyzovat komunikaci písemnou (na sociální síti *Facebook*). Vycházíme z dat sebraných:

- z dotazníků,
- z přepisu nahrávek autentické komunikace adolescentů,
- z videozáznamu rozhovoru se studenty gymnázia,
- sběrem specifického lexika gymnaziálních studentů po dobu dvou let,
- sběrem písemné komunikace dospívajících v prostředí internetu.

Dále se budeme zabývat tím, jak vzniká specifická slovní zásoba v této vývojové etapě, tedy co předchází jejímu zcela spontánnímu a mnohdy časově vymezenému využívání vrstevnickými skupinami. Neopomíjíme ani životní postoje, naladění a filozofii současné mládeže, jež mají vliv na komunikaci adolescentů a jsou předmětem následující kapitoly.

7. 1 Naladění současné mládeže

7.1.1 Pocit pohody

Slovo *pohoda* je slovem, které dominuje v každodenní komunikaci, a to nejen adolescentů. Provází nás běžným životem, slyšíme jej prakticky denně (Vaňková, 2010). Ve snaze definovat slovo *pohoda* shledáváme, že je spojováno mimo jiné s dobrým fyzickým a psychickým stavem organismu; *Světová zdravotnická organizace* hovoří o měření pohody, jejímiž aspekty jsou výživa či prevence nemoci.²⁸ V cizojazyčných vědeckých textech nacházíme ekvivalent *well-being*, který je definován jako pocit *pohody*, spokojenosti a životního blaha.²⁹ V souvislosti s adolescencí je taktéž akcentována stránka medicínální, ať už se jedná o stav fyziologický i psychický.³⁰ Dle I. Vaňkové je podstatnou součástí významu

²⁸ Webové stránky Světové zdravotnické organizace <<http://www.who.int/en/>>.

²⁹ Slovník cizích slov <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/subjective-well-being-angl>>.

³⁰ Uveďme např.: Michelle A. Short, Michael Gradisar, Leon C. Lack, Helen R. Wright, Hayley Dohnt. The sleep patterns and well-being of Australian adolescents In *Journal of Adolescence* October 2012, vol 36, no. 1. pg. 103-110. ISSN 1095-9254. Dále E. Eisenberg, Marla; Neumark-Sztainer, Dianne; Haines, Jess; Wall, Melanie. Weight-teasing and emotional well-being in adolescents In *Journal of Adolescent Health*. July 2005, vol 38, no. 6. pg. 675-683. Dostupný také z WWW: <[http://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(05\)00334-4/abstract](http://www.jahonline.org/article/S1054-139X(05)00334-4/abstract)>.

slova pohoda pozitivní hodnocení: „*Pohoda znamená, že jsou věci tak, jak mají být, v pořádku, resp. v souladu s tím, jak je chceme mít*“ (Vaňková 2010: 31). Prožíváme-li pohodu, nechceme tento stav měnit. Sedmnáctiletá dívka doslova tvrdí: „*No prostě můj život je naprosto úžasnej, já bych ho neměnila. To je, že jsem v pohodě.*“ Vedle fražému *být v pohodě* uveďme rovněž *hodit se do pohody* či *v pohodě* něco zvládnout.

I. Vaňková provádí významovou charakteristiku slova *pohoda* ve slovnících a uvádí možné konotace. Uveďme zejména ty, jež souvisejí s naším výzkumem:

- Psychický stav (duševní pohoda, blaho, blaženost, temperament, povaha, sklon, postoj).
- Pohodlnost (snadnost, lehkost, uvolněnost, svoboda).
- Neuspěchanost (klid, pokoj, nečinnost, klid, leháro).
- Radost.
- Příjemnost.
- Spokojenost.

Slovo *pohoda* dle Vaňkové funguje v současné češtině v několika sémantických souvislostech a může označovat:

- Pozitivitu a dobrou náladu.
- Pohodlí a pohodlnost.
- Snadnost, nenáročnost, bezproblémovost.
- Klid ve smyslu nečinnosti, pomalosti, uvolněnosti, nepřítomnosti konfliktu (v protikladu ke spěchu, napětí, stresu, konfliktu).
- Odpočinek (příp. lenost).
- Spokojenost.
- Požitek, blaho, příjemnost.

V rozhovoru (*Příloha č. 3*) jsme se ptali sedmnáctiletých, co znamená slovo *pohoda*:

- „*No, že mám dobrou náladu, že se mi prostě v tom životě daří. Že prostě si užívám ten život. Že žádný překážky tam nejsou.*“ /Dívka/

- „Pláž, sluníčko, bazén, brko v puse, drink teda, brčko v puse. Třicet stupňů. A ještě holky by se tam takhle koupaly (smích). Tohle je pro mě ta pohoda. Že si vlastně člověk nemusí na nic myslet a jede si to svoje, prostě.“ /Chlapec/

Výraz „jedem si to svoje“ je jedním z možných ekvivalentů *pohody* u současných adolescentů, neboť se vyskytuje nejen v jejich spontánní komunikaci, ale také na sociální síti *Facebook*, kde existuje i stejnojmenná komunita o stylu oblékání.³¹ Dalším slovem je přejaté anglické slovo *fresh* (v překladu čerstvý, svěží, neotřelý):

„Slovo *fresh*, to je označení, když je něco v pohodě, tak je to *fresh*. Takže taky takovej ekvivalentík slova v pohodě.“ /Dívka/

Podobným výrazem je pak slovo *mazy*:

„Ještě by tam mělo zaznít jako slovo *mazy*. To je odvozenina od slova *mazák*. To je něco jako s tím, že je v pohodě, jako že je *mazy*, prostě *mazy*, se to zkrátí, aby to bylo co nejkratší.“

Na základě našeho výzkumu jsme došli k závěru, že výše uvedené výrazy jsou často časově i regionálně diferencovány. Např. v olomouckém kraji je ekvivalentem slova *pohoda* a mezi mládeží hojně užívaným výrazem *maras*, v Praze jej mládež nezná. Stejně tak slovo *fresh* (dnes *pohoda*) bylo o pouhý rok dříve užíváno mládeží na tomtéž gymnáziu ve významu střízlivý. Citujme z dotazníku z loňského roku: „*Být ve freshi znamená neopít se.*“

Věnujme pozornost následující skutečnosti. Slovo *fresh* znamená v překladu něco originálního a neotřelého. Existující slovní spojení *fresh style* nás vede k zjištění, že slovo *fresh* může nabývat i významu *moderní a trendy*. Komunita na sociální síti *Facebook* nazvaná „*Jedem si to svoje*“ se taktéž věnuje stylu oblékání. Nacházíme se tak v rozporu, zda dospívající může plně zapadat do určitého společenství a zároveň „*být svůj*“ či „*jet si to svoje*“. Mladí lidé často říkají o druhých, že jsou „*v pohodě*“, popřípadě zkrácenou formou „*v poho*“. Chtějí tak mnohdy naznačit, že tito lidé jsou podobní jim samým, čili jim v podstatě nedodávají žádný aspekt odlišnosti. Citujme z přepisu nahrávky autentické komunikace studentů při obědě (*Příloha č. 2*):

³¹ Zdroj: Facebook.com.

Studentka 1: „*Vono to nějak vyšumělo, teda?*“

Studentka 2: „*Nó, ale tak jako von je v pohodě, že jo. Kamarádi.*“

I. Vaňková píše, že *pohoda* nabývá významu trvalé vlastnosti člověka (u výrazů jako *pohodář* či *pohodový člověk*). Podobně je tomu v situacích, kdy výraz „*v pohodě*“ znamená „*není zač*“ či vyjadřuje určité smíření i nezaujatý postoj, jako je tomu v následující reálné situaci, kterou jsme pozorovali:

Student: „*Promiň, zapomněl jsem to doma.*“

Studentka: „*Jo, v pohodě.*“

Rozporuplnost slova *pohoda* potvrdili v rozhovoru i samotní studenti (Příloha č. 3):

- „*Já mám dojem, že třeba když se řekne, že nějaký člověk je v pohodě, takže je takovej, jako že, že je všem příjemnej, ale vlastně... U mě to spíš vypovídá třeba, když je někdo v pohodě, tak se snaží bejt takovej uniformovanej vlastně do těch standardů, který jsou v tý daný skupině vlastně společensky jakoby vnímaný nebo vlastně udržovaný. Je to jako by, že to není, že by ten člověk vybočoval.*“ (student, 17 let)
- „*Podle mě, když je něco v pohodě, tak to není ani skvělý, ani špatný, tak je to takovej ten výraz pro něco přesně mezi.*“ (studentka, 17 let)
- „*Myslím, že pohoda je hlavně to, že to slovo už ztratilo svůj význam, už se to říká tak jako automaticky. To už to člověk tak nemyslí.*“ (student, 17 let)

Slovník nespisovné češtiny o heslu *pohoda* píše, že „*pohodovost představuje v jistém smyslu kult současné mládeže*“. *Pohoda* znamená pro adolescenty klid či odpočinek, požitek, ale i jakýsi standard. Vzhledem k výše uvedeným významům slova *pohoda*³², jak jej chápe a používá dnešní mládež, jsme došli k závěru, že slovo *pohoda* má pro adolescenty jak pozitivní konotace (mít se dobře, mít se dle vlastních představ, nemít starosti), tak pro ně představuje určitý standard ve vrstevnické skupině (*pohodář*, člověk, který zapadne mezi nás). I. Vaňková došla k závěru, že *pohoda* - jako české kulturně klíčové slovo - je naladění, vytoužená poloha

³² I. Vaňková (2010) se zabývá vícero významy slova *pohoda*, které jsme nezmínili v této práci, ve své studii *Bud'te v pohodě! (Pohoda jako české klíčové slovo)* In: Vaňková, I. – Pacovská, J. (eds.): *Obraz člověka v jazyce*. Praha: Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, 2010, s. 31–57.

prožívání života, ale i určitá hodnota. Dodejme, že tato hodnota je pro mládež často i neutrální a nenabývá významu výrazně pozitivního.

V souvislosti se slovem *pohoda* zmiňme také optimismus, který je emblémem současné mládeže; čtyři z pěti studentů v rozhovoru uvedli, že jsou optimističtí a otevření. K životnímu optimismu adolescentů se vyjadřuje rovněž studie *Optimismus jako pozitivní iluze u současných adolescentů*, která vznikla roku 2004 v Psychologickém ústavu FF MU v Brně a Psychologickém ústavu AV ČR v Brně. Autoři docházejí na základě svého výzkumu k závěrům, že se vyšší míra optimismu (i v rámci chápání své budoucnosti) objevuje u chlapců, nicméně obecně dochází k plánování. Mladí lidé se snaží přerátovat negativní událost z hlediska pozitivních aspektů, podporují humor.³³

Dle Macka je subjektivní pohoda „*konstruktem (subjective well-being), který má pomoci objasnit psychologickou kvalitu pocitů z běžné zkušenosti adolescentů, jako je štěstí, radost, dobrá nálada či životní spokojenost*“ (Macek 2003: 75). Podstatnou složkou subjektivního pocitu *pohody* je akceptace životní reality a vlastní životní pozice, ve které se adolescenti nacházejí (tamtéž). Jako příklad může sloužit výrok sedmnáctiletého chlapce, který vyjádřil obavy ze směřování České republiky, nikoliv však ze směřování svého vlastního života. Doslova se vyjádřil: „*Jsem moc schopnej a inteligentní a dokážu se o sebe postarat. To si nemyslím o většině.*“ Adolescenti byli spokojeni se svým životem (lze zmínit výrok devatenáctiletého chlapce: „*Jako takhle z hlavy můžu říct, že život je moc fajnová situace.*“), nikoli však s okolním světem. Tento rozpor, uváděný taktéž Mackem (2003), je paradoxem, u kterého se pozastavíme.

7.1.2 Vidina zkaženého světa

Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, adolescenti, které jsme pozorovali a se kterými jsme hovořili, vyjadřovali často obavy z budoucnosti tohoto světa, konkrétně i z budoucnosti našeho státu. Pozorujeme tak zásadní kontrast k optimismu, který dominoval v představách jejich přítomnosti a budoucí perspektivy. Vědecké texty zabývající se emočním

³³ Blížkovská-Dosedlová, Jaroslava; Klimusová, Helena; Jelínek, Martin; Blatný, Marek. Optimismus jako pozitivní iluze u současných adolescentů. In Heller, Daniel; Procházková, Jana; Sobotková, Irena (eds.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny 2004. Olomouc, 2004.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.

vývojem adolescentů akcentují zejména pro adolescenci typické negativní emoce, sklony k prožitkům smutku, ale i znechucení (Vágnerová 2000). Citujme z blogů dospívajících:

„Tak se na to dívám, zlí lidi, kriminalita, ubohost. Svět je zkažený, vlastně né svět, to MY! Ale přeci jen jsem značnou částí tohoto "pokaženého" světa. Už mě to tu nebaví... Přetvařující se lidé, lži. Za to všechno si můžeme sami!“³⁴

„Ať se dívám na cokoli, necítím nic. Jenom tu ubíjející šed'. A proto chci utéct. Z tohoto světa. Z tohoto života.“³⁵

„A když chci kolikrát utéct z tohoto hnusného světa, tak utíkám s Forrestem Gumpem, protože ten prostě utíkat uměl.“³⁶

Prostřednictvím dotazníku jsme se tázali stovky gymnaziálních studentů, kterým slovem by charakterizovali dnešní svět. Pouhých **13%** studentů nevyjádřilo pesimismus v případě současného světa. Tito studenti si myslí, že svět je:

- *Bohatý/pestrý* (5%).
- *Moderní/vyspělý* (3%).
- *Krásný/příjemný* (3%).
- *Svobodný* (1%).
- *Normální* (1%).

Zbýlých **87%** studentů vnímalo svět jako:

- *Uspěchaný/hektický* (24 %).
- *Zmatek/chaos* (19 %).
- *Hrůzu/zkázou/katastrofu/úpadek/tragédii/frašku* (14 %)
- *Nespravedlivý/netolerantní* (4 %).
- *Nesourodý/kontrastní* (3 %).
- *Sobectví* (3 %).

³⁴ Zdroj: Blog < <http://leasstrangediary.blog.cz/>>

³⁵ Zdroj: Blog < <http://secret-letter.blog.cz/>>

³⁶ Zdroj: Blog <<http://www.malesrdce.com/>>

- *Jiná odpověď* (13 %).

Jako zajímavé odpovědi z poslední kategorie uvedme zejména *system*, *agresivitu* či *předimenzovaný svět*. Nechyběly ani vulgarismy.

Na základě našeho výzkumu se potvrdily výchozí teze o negativních emocích v adolescenci vyvolaných okolním světem, tedy o emocích, které působí kontrastně k optimismu, který je, jak jsme výše uvedli, emblémem současné mládeže. Adolescenti se cítí dobře ve svém světě, „*světě pohody*“, mnohdy vnímají sebe jako světlý bod společnosti. Opět se tak vracíme ke snaze mládeže se odlišovat a vymezovat vůči okolnímu světu, který vnímají jako chaotický a uspěchaný, celkově zkažený.

7.2 *Specifika mluvené komunikace adolescentů*

Problematikou slangových výrazů středoškoláků se zabývá celá řada českých lingvistů. Jmenujme J. Kostečku či K. Rysovou. Slang má své nezastupitelné místo v mluvě dospívajících, a to zejména v mluvených komunikátech. K. Jechová je toho názoru, že zásadními příčinami hojného užívání slangových výrazů mladými lidmi je nejen modernizace společnosti (rozvoj techniky, vědy i celkový vzrůst informatizace), ale i vznik společnosti konzumní. Relevantním faktorem je rovněž markantní působení hromadných sdělovacích prostředků – televize, rozhlasu, tisku a zejména pak internetu, jehož vliv akcentuje ve svých vědeckých textech zejména D. Šmahel (2003a, 2003b, 2005). K. Jechová dodává, že společnost hromadné spotřeby spolu s působením masmédií vede ke standardizaci a uniformitě životního stylu celkově (Jechová, 2009).

Lingvistický výzkum realizovaný roku 2005 celou řadou společností, jehož garantem byl Ústav pro jazyk český, zkoumal výrazové prostředky, které se běžně vyskytují v mluvených komunikátech žáků základních i středních škol (Jechová, 2009). Potvrdilo se užívání výrazů, které vyjadřovaly obdiv a uznání, kvalitu i rozhořčení, a taktéž užívání slov, která byla ovlivněna angličtinou. Výzkum, který byl realizován pro účely této diplomové práce, potvrdil, že dospívající používají v běžné komunikaci jak výrazy vyjadřující obdiv i uznání, tak slova z anglického jazyka. Náš výzkum dále zaznamenal velké množství výrazů současné mládeže. Navrhujeme další možné způsoby, jak kategorizovat specifickou slovní zásobu současných adolescentů.

Relevantním zjištěním je také to, že **87%** námi oslovených adolescentů preferuje mluvenou komunikaci před písemnou pro její kontakt „z očí do očí.“

7.2.1 Výrazy označující obdiv a uznání

K. Jechová uvádí ve svém příspěvku (2009) řadu výrazů zaznamenaných výše uvedeným výzkumem. Jde zejména o výrazy „*borec*“, „*frajer*“, „*king*“ a „*hustej*“ sloužící k vyjádření obdivu či uznání. K. Jechová tyto výrazy rozlišuje regionálně. Náš výzkum však ukazuje, že tyto výrazy jsou podstatnou součástí slovní zásoby současné mládeže v Praze i ve východních Čechách, a přináší výčet aktuálních výrazů pro vyjádření obdivu a uznání. Tyto výrazy jsme získali jednak z dotazníků, jednak z rozhovoru se studenty.

- „*týpek*“ (citujme z přepisu nahrávky studentů: „*Hej, zamávejte někdo na toho týpka!*“)
- „*mazáček*“ (jak jsme již uvedli výše, zdvojnásobení slova „*mazák*“)
- „*boreček*“ (zdvojnásobení slova „*borec*“)
- „*čmelák*“ (nejčastěji ve slovním spojení „*i ty čmeláku*“)
- „*liboun*“ (od přídavného jména „*libový*“ – viz následující kapitola)
- „*mašťák*“ (na sociální síti *Facebook* existuje rovněž aplikace s názvem „*Jak velkej seš mašťák?*“)
- „*štírek*“

Věnujme pozornost následující skutečnosti. Studenti pražského gymnázia používají výrazy „*mazáček*“ či „*čmelák*“; studenti poděbradské střední školy používají slovo „*štírek*“, které je studentům z Prahy naprosto neznámé.

Připomeneme-li nyní příčiny specifického lexika adolescentů, jak je uvádí Macek, užívání výše uvedených výrazů je kritériem pro získání statusu a prestiže ve vrstevnické skupině a zároveň slouží k upevňování vztahů mezi vrstevníky.

7.2.2 Hodnotící výrazy

Další skupinou slov jsou výrazy, kterými adolescenti hodnotí jakékoliv předměty či skutečnosti, jež jim připadají nadstandardně pozitivní a naopak.

K. Jechová zmiňuje v souvislosti s pozitivním hodnocením slova „*skvělý*“, „*dobry*“ a „*dost dobrý*“. V rámci našeho výzkumu jsme sebrali následující specifické výrazy vybrané skupiny současných adolescentů:

- „*Hustý*“, „*hustoš*“

Citujme ukázkou z nahraného rozhovoru (*Příloha č. 2*):

„*Já to nemám vobjednaný.*“

„*Proč? Dyť to máme na ajsika.*“

„*No voni to dávaj rovnou.*“

„*No tak to je hustý.*“

„*No není to hustý, nemám vobjednáno zrovna momentálně.*“

„*No tak to není moc hustý, no.*“ (smích)

- „**krutopřísný**“
- „**hustokratopřísný**“
- „**hustodémonský**“
- „**láčesní**“
- „**luxusní**“
- „**libový**“, „**libovka**“ (jedna studentka toto slovo označila za zbytečné, doslova píše, že jde o „náhražku konkretizace“ – narážíme na podobnou skutečnost jako u slova „pohoda“; zároveň jsme v jedné ze školních tříd narazili na plakát „Hitparáda největších libovek“, kam studenti řadili rodinu a přátele, ale i jídlo či hezké počasí)
- „**mrtě (dobrý)**“
- „**nemálo (dobrý)**“
- „**vůbec to není (dobré)**“ (vznívá v opačném významu, citujme z autentické komunikace: „*Vůbec jsem nedostala málo prášků, vůbec nejsou nejsilnější a největší*“ – dívka chce říci, že dostala mnoho léků a jsou velké a silné)
- „**krutý**“ (ve významu „dobrý“, např. „*Ten má fakt krutý boty*“)
- „**krutopřísný**“ (podobně)
- „**drsný**“
- „**porno**“ (na sociální síti Facebook existuje komunita „*Life is porno*“/“*Život je porno*“)
- „**pekelný**“, „**pekelně dobrý**“
- „**je to nářez**“, „**je to sada**“
- „**je to brutální**“, „**brutálně dobrý**“, „**brutál**“
- „**je to pecka**“
- „**je to mazec**“
- „**je to haluz**“
- „**to se mi páčí**“

- „**chutnat**“ (uvedme výrok devatenáctiletého studenta: „*Přelet nad kukaččím hnízdem chutná*“ – film hodnotí velice pozitivně; na sociální síti *Facebook* existují webové stránky jako „*Život by měl chutnat*“ či „*Láska je jako pytel bonbónů, strašně mi chutná*“ apod.)

Pro vyjádření nepříjemných jevů či negativního emocionálního rozpoložení a nálady adolescentů sebral lingvistický výzkum z roku 2005 (zmiňovaný K. Jechovou) výrazy „*vopruz*“, „*humus*“ nebo „*děs*“. Náš výzkum zaznamenal tyto další výrazy:

- „**hegeš**“
- „**kekel**“
- „**humáč**“
- „**trága**“ (tragédie)

Studentka mající přátele v olomouckém kraji dále uvedla slovo „**špína**“ pro negativní charakteristiku osoby; tento výraz pražští studenti neznali.

7.2.3 Slova přejatá z jiných jazyků

Současní lingvisté se shodují, že nejnápadnějším jevem současné češtiny je právě přejímání jazykových jevů z cizích jazyků. Jako hlavní důvody přejímání uvádějí skutečnou potřebu nových výrazů, mnohdy však pouhou náhodu či shodu okolností, přirozený sklon věci upravovat, „dělat novějšími“ a nebýt pozadu (Jechová, 2009). Totéž platí o specifických výrazech současné mládeže, jejíž vzorek jsme pozorovali v rámci našeho výzkumu; sedmnáctiletý student v rozhovoru (*Příloha č. 3*) říká: „*Naše generace už inklinuje k tomu používat slova z angličtiny. Nevím, jestli to je úplně šťastný, ale děje se to tak. Asi to není úplně jakoby špatný. Používaj se slova jako swag, vystajlovaný, freš.*“

Adolescenti skutečně používají nejčastěji slova z angličtiny, popřípadě tato slova počešťují. Zaznamenali jsme celou řadu takových výrazů:

- „**cool**“ (ve významu „dobrý“, narazili jsme i na složeninu „**coolkec**“, kterou v dotazníku vysvětluje sedmnáctiletá studentka pražského gymnázia: „*Když se vás někdo snaží ohromit svým úžasným životem nebo bohatstvím a zní nafoukaně a falešně. To byl ale coolkec!*“)
- „**sexy**“ (je-li něco *sexy*, je to hodně dobré)

- „*nice*“ (v překladu pěkný, hezký; „*je to nice*“)
- „*free*“ (v překladu volný, neomezený; je-li někdo „*free*“, je nezadaný či nemá co na práci)
- „*peace*“ (mír)
- „*joke*“ (vtip)
- „*What's up?*“ („*Co je?*“)
- „*please*“ (z anglického *please* – prosím)
- „*like*“ (z anglického slovesa *to like* = mít rád)
- „*enjoy*“ („užij si to“)
- „*ups*“ (*oops*; „jejda“)
- „*být v crashi*“ (*crash* = nehoda; být opilý – český ekvivalent mládeže je „*mít dost*“)
- „*talkovat*“ (z anglického slovesa *to talk* = mluvit)
- „*šopovat*“ (z anglického slovesa *to shop* = nakupovat)
- „*buynout*“ (z anglického slovesa *to buy* = koupit)
- „*kešovice*“ (z anglického slova *cash* = hotovost)
- „*(o)čekovat*“ (z anglického slovesa *to check* = prozkoumat, prověřit; „*jdu to očekovat*“)
- „*vykomunikovat*“ (z anglického slovesa *to communicate* = dorozumívat se, předat informaci)
- „*ok*“ (vysloveno [ok])
- „*swag*“

Poslední ze slov, slovo „*swag*“, uvedla řada studentů v dotazníku jako něco, co je populární, ale nikdo neví, co znamená. Citujme z internetového blogu:

„A protože se nějaká partička ze školy nudila podle všeho co jsem zjistila a vymýšleli nějaký novodobý slovíčko, tak prostě začali na vše psát SWAG = slovo které je nahrazené dá se říct slovem "Cool" ,ale má to větší šmrnc. Slovo se stalo tak chytlavým, že ho snad můžeme opět vidět všude.“³⁷

Ke slovům typu „*swag*“ se vrátíme v kapitole o lexiku konkrétních vrstevnických skupin.

³⁷ Zdroj: Blog < <http://scenecore.cz/>>

Vedle slov anglických studenti používali také slovenštinu („*páci sa mi to*“ či „*som čarovný*“). V průběhu našeho výzkumu jsme metodou pozorování narazili na několikaměsíční popularitu slovenštiny mezi mládeží pražského gymnázia. Po této době byla opět nahrazena jinými výrazy. Toto zjištění jednoznačně potvrzuje výše zmíněnou snahu o aktualizaci či inovaci slovní zásoby vrstevnické skupiny adolescentů.

Dalšími slovy z cizích jazyků, které jsme u mládeže zaznamenali, byla slova *Schluss* (německy; konec) či slovo *guapísima* (španělsky; označení pro velmi pěknou dívku).

Až do této chvíle jsme sledovali slovní zásobu, která se až na výjimky (regionální) objevila v dotaznících i rozhovorech mládeže bez rozdílu; používali je studenti pražského a královédvorského gymnázia stejně jako mládež poděbradské střední hotelové školy. V našem výzkumu však vyšlo najevo, že mládež v každé ze tří škol používala navíc specifickou slovní zásobu, kterou studenti z jiné střední školy neznali. Tímto fenoménem se zabýváme v následující kapitole. Zajímá nás rovněž, jak toto specifické lexikum vzniká.

7.2.4 Výrazy vybraných vrstevnických skupin

Základním rysem současné mládeže je její rozmanitost, která je zřetelná v názorech, postojích i životním stylu. Rozmanité jsou i konkrétní vrstevnické skupiny a jejich slovní zásoba. Adolescenti rádi využívají specifických výrazů i pro každodenní situace. Náš výzkum potvrdil i tezi, že běžné vyjádření se adolescentům zdá příliš formální (Macek, 2003).

Všech námi oslovených dospívajících jsme se ptali:

- co je zdrojem jejich specifického lexika („*Kde jste tato slova slyšeli?*“),
- kdy (při jaké příležitosti) tato slova používají,
- s kým je používají.

Na výše uvedené otázky odpovědělo pouhých **65% studentů**. Zaznamenali jsme, že celých **65%** z nich používá specifickou slovní zásobu v **běžné komunikaci (denně)**³⁸

³⁸ Pozn. Do běžné komunikace (každodenní) jsme zahrnuli i odpovědi typu „když jdeme ven“, „když jsme na zábavní akci“ apod.

v okruhu svých přátel či v kolektivu vrstevníků ve školní třídě. Citujme devatenáctiletého chlapce: „*Když jsem s lidma v mém věku.*“ Devatenáctiletá studentka uvedla: „*Některá slova nepoužívám s profesory a staršími lidmi, kteří by to nemohli pochopit.*“ **5%** adolescentů navíc uvedlo, že je užívají i v práci a v rodině.

Na otázku, co je zdrojem specifického lexika adolescentů, jsme obdrželi následující odpovědi:

- Přátelé; spolužáci, kteří často taková slova vymýšlejí. **(44%)**
- Internet (*Facebook*), masmédiá. **(17%)**
- „*Sami taková slova vymýšlíme.*“ **(4%)**

Zjistili jsme, že někteří adolescenti, které jsme pozorovali, nebyli schopni uvést v dotazníku žádné specifické výrazy, ačkoliv je běžně používali. Napsali, že si to neuvědomují. Poznali jsme i takové adolescenty, kteří se výrazně lišili od svého okolí tím, že žádnou specifickou slovní zásobu skutečně neznali a neužívali. Zatímco v pražském gymnáziu je vymýšlení nových slov jako posilování vztahů ve vrstevnické skupině běžným fenoménem, studentům poděbradské střední školy to přišlo zvláštní; někteří dokonce uvedli, že je to stupidní. Sami ale užívali jiného, specifického lexika. Na královédvorském gymnáziu jsme rovněž zaznamenali jinou, specifickou slovní zásobu.

7.2.4.1 Pražské gymnázium

Na pražském gymnáziu jsme zaznamenali rozsáhlý inventář specifických výrazů mládeže stejně jako přípon, kterými obměňují slova, jež jim připadají příliš běžná:

- „*humáč*“ (humanitní větev)
- „*je to kotel*“ (když je někde plno)
- „*krejms*“ (obchod s potravinami nedaleko školy)
- „*pacinda*“ (ruka nebo noha)
- „*pizziáš*“ (pizza)
- „*pařba*“, „*kalba*“
- „*nerejpej*“
- „*felit*“ („trávit čas s přáteli“)
- „*šmelit*“ (nahrazuje jakékoliv sloveso: „*Oni spolu ted' šmelí*“, „*Lorca trochu šmelil do politiky*“)

- „**pohrotit**“ (ve významu „nějak to zvládnout“, např. test)
- „**to nechceš**“ (reakce na něco nepříjemného, např. „*Koukni na tu modřinu, to nechceš jako*“).
- „**dopřávat si**“, „**dopřát si**“ (užívat si cokoliv – jídlo, život...)

Studenti dále používali nejrůznější přípony, aby oživilí svou mluvenou komunikaci; **-štos**, **-íčko**, **-ství**, **-ys**:

- „**Pepištos**“ (Pepa)
- „**Toulištos**“ (profesor Toulec; studenti uvedli, že přípona – *štos* označuje „něco frajerského, jako například *traktorštos* – *frajerský traktor*“)
- „**knihíčko**“
- „**nůžství**“
- „**pekys**“ (pekárna)
- „**párkys**“ apod.

Pro objasnění citujme z rozhovoru, který jsme natočili s tamějšími studenty (*Příloha č. 3*). Sedmnáctiletý chlapec říká:

*„Já jsem takovej vynálezce slov, bych se chtěl pochlubit. Říkám slova, který nikdo nezná, a oni je potom začnou používat taky. Takže třeba **dopřávat si**, pak taky slova jako **pacinda**, to by se mělo dostat do slovníku. Je to vlastně jakoby ruka klasická, ale to už je takový ohraný, takže prostě **pacinda**. Takový hezký, takový libozvučný slovo. Pak je tu tendence zkracovat slova, takže **mazák** je **mazy**. Nebo *paralen*, tak se řekne *pary* a *takovýdle*. Tak to vlastně vzniká.“*

U výše uvedené ukázky můžeme pozorovat celou řadu rysů adolescentní komunikace. Dospívající mají potřebu inovovat standardní mluvu, považují ji doslova za příliš „ohranou“, jak zaznělo v ukázce. Mají tendence slova zkracovat, aby jejich komunikace byla co nejrychlejší. Dále zde nacházíme pevné vazby ve vrstevnické skupině a autoritu chlapce, jehož všichni následují. Podobný fenomén jsme zaznamenali v americkém filmu ze středoškolského prostředí „*Nepolibená*“ (*Never been kissed*).³⁹ Ve filmu nacházíme

³⁹ *Never been kissed /Nepolibená/* je americká komedie z roku 1999, režie: Raja Gosnell viz WWW: <<http://www.csfd.cz/film/16963-nepolibena/>>.

uznávaného, v kolektivu vrstevníků oblíbeného středoškoláka Guye Perkinse, který vymyslí nové slovo „*rufus*“ a rázem jej začnou používat všichni adolescenti ve škole. O slově „*rufus*“ říká: „**Rufus**. *My new, cool, hip word. Spread it around like wildfire.*“ To ve volném překladu zní: „*Rufus. Moje nové cool, módní slovo. Šířte jej jako lavinu.*“ Ve filmu zazní i výrazy „*rufusní*“ či „*odrufusovat*“. Jde o tentýž případ, který jsme v rámci výzkumu zaznamenali na pražském gymnáziu. Výrazy jako „*pacinda*“ či „*dopřávat si*“ byly zárukou prestiže ve vrstevnické skupině a utužovaly vztahy spolužáků, čímž potvrzujeme výchozí teze P. Macka o jazyce adolescentů (2003).

7.2.4.2 *Královédvorské gymnázium*

I na tomto gymnáziu jsme zaznamenali výrazy, které studenti jinde nepoužívali:

- „*zevlit*“ (nudit se)
- „*rukavice*“ (pětistovka)
- „*hastlit*“ (může nahrazovat jakékoliv sloveso, podobně i „*presit*“ či „*čochnit*“)
- „*kde můžu, pomůžu*“ (vyznívá ironicky)

Studenti uváděli sloveso „*felit*“ (trávit někde s někým čas; toto sloveso znaly i dvě sedmnáctileté studentky z Prahy, citujme jednu z nich: „*S kámošema trochu pofelíme.*“).

7.2.4.3 *Poděbradská střední hotelová škola*

Zde jsme zaznamenali řadu slangových výrazů, které souvisejí se zaměřením studentů:

- „*zdebarásnout*“ (sklidit ze stolu)
- „*jít na plac*“ (obsluhovat zákazníky)
- „*rajón*“ (stoly)

Dále jsme zachytili tyto specifické výrazy zdejších středoškoláků:

- „*jedeme bomby*“ (pražský ekvivalent je „*pařba*“ či „*kalba*“)

- „*nesyč*“ (vedle pražského „*nerejpej*“)
- „*plkat*“ (vymýšlet si)
- „*jdeme PES*“ (pes, angl. *dog*; **do** Galerie, místní kavárny)

Ve všech třech školách jsme dále zaznamenali výrazy „*tak určitě*“, „*kámo*“ a „*nedělej zagorku*“.

7.3 Mluvený projev adolescentů

Mluvený projev umožňuje plné využití specifických zvukových prostředků, kterými jsou intonace, důraz, zabarvení hlasu, tempo řeči, rytmus a pauzy. Přílohou k této práci je i audiovizuální nahrávka studentů, na základě které můžeme pozorovat rysy mluvené komunikace mezi adolescenty. Spatřujeme, že mluva studentů se velice liší např. v tempu řeči. Máme možnost sledovat studentku, která mluví výrazně rychle a bohatě gestikuluje; vidíme i studenta, jenž mluví pomalu a s rozvahou, je zcela klidný. Mimojazykové prostředky, jako jsou gesta či mimika, obecně hrají v mluvě dospívajících velkou roli, neboť ti bývají v mluvě velice naléhaví. Tato tendence může souviset s jejich domněnkou odlišnosti a názorové zralosti. Připomeňme Vágnerovou (2000), která píše, že adolescenti jsou hluční a „*strkají do sebe*“; i tento fenomén pozorujeme v nahrávce – spíše však jde o herecké obohacení jejich mluveného projevu než o emocionální nerovnováhu.

Zmíňme rovněž modifikace výpovědí adolescentů. Zaznamenali jsme elipsy („*A vy jste přijeli v kolik?*“) i anakolut („*Je to jako by, že to není, že by ten člověk vybočoval.*“). Mládež dále hojně využívá citoslovce, zejména během spontánní komunikace mezi vrstevníky. Některá pocházejí z angličtiny:

- „*Hele, bacha, pepříš, jo?*“
- „*Jé, ty už jsi mi dávala kartu?*“
- „*Hej, zamávejte někdo na toho týpka!*“
- „*Néé, jsem tam šla nanejvýš tak čtyřikrát!*“
- „*Ups, to naštve.*“

Za výrazný rys mluvené komunikace současných adolescentů považujeme vycpávková slova:

- „*Ježiši, já si myslím, že to je uplně jasný, jako.*“
- „*Vono to nějak vyšumělo, teda?*“

- „*Je to jako by, že to není.*“
- „*Tak se snaží být takové uniformované vlastně do těch standardů, který jsou v tý daný skupině vlastně společenský jakoby vnímaný nebo vlastně udržovaný.*“
- „*Ta polívka je fakt dobrá, ty jo.*“
- „*To musí být někej takovej dle mazy právě, kteréj se nebojí nějaký takový situace.*“
- „*No jo, mám tady svoji postel.*“ apod.

Tvrzení Anity Jirovské (Jirovská, 2011), že dnešní adolescenti vnímají spisovný jazyk jako něco cizího, se potvrdilo nejen v autentických nahrávkách, ale i během pozorování studentů. Adolescenti mají největší problém se zvládním spisovných koncovek, které bezmála ve všech případech (i během vyučovacích hodin) zazněly nespisovně. Potvrdily se i výchozí teze Mackovy; zejména představa, že mládež tvoří samostatnou subkulturu, jejíž atributy mají vliv na komunikaci adolescentů.

Náš výzkum dále ukázal, že adolescentní dorozumívání splňovalo charakteristiky zdravé komunikace dle Z. Vybírala (2005), a to zejména:

- Bezprostřední reakce (nedochází k odkládání odpovědi)
- Kognitivní přizpůsobování (stanoviskům, mluvě i gestům toho, s nímž komunikují)
- Zájem o druhého
- Reciprocitu
- Uvolnění

Adolescenti měli mezi sebou vytvořeny pevné vazby, komunikovali v rámci svých vrstevnických skupin, a to v prostředí, které je jim vlastní. Jejich mluvený jazyk se liší od standardního; projevuje se v něm snaha o diferenciaci, vymanění se z „normálu“. V nahrávkách bylo možné zachytit specifické výrazy a v případě hotelové školy také oborový slang.

7.4 Specifika písemné komunikace adolescentů

Internet je relevantním fenoménem v životě současné mládeže. Slouží nejen k vyhledávání informací, sdílení dat či hudby, ale je rovněž prostředím, kde adolescenti komunikují. Sak a Saková (2002) uvádějí na základě výzkumu tyto tři nejčastější činnosti, kterými se mladí lidé v prostředí internetu zabývají: používání e-mailu (62%), vyhledávání praktických informací (58%) a posílání SMS zpráv (57%).

Internet nabízí několik forem komunikace. Tyto formy lze diferencovat dle dvou kritérií, kterými jsou směr komunikace a počet osob, které komunikují (Rybka; Malý 2002). Dělení může být následující:

- **Jednosměrná komunikace** - pochází od jednoho člověka neomezenému počtu potenciálních příjemců. Řadí se sem webové stránky, internetová rádia a televizní vysílání.
- **Individuální komunikace** - pro ni je typické, že si lidé vzájemně sdělují zprávy prostřednictvím elektronické pošty, ICQ či mobilního telefonu. V současné době se sem řadí taktéž soukromé chaty, které mladí lidé využívají na sociální síti *Facebook*.
- **Hromadná komunikace** – příspěvek nebo sdělení libovolného člena skupiny si mohou přečíst všichni a mohou také reagovat. Patří sem především diskuze na internetu. Dodejme rovněž, že se sem řadí i hromadná komunikace uživatelů *Facebooku*, tedy příspěvky na tzv. „zdi“.

Sak a Saková (2002) ve výše uvedeném výzkumu nemohli zohlednit boom sociálních sítí, a to zejména *Facebooku*, neboť nastal až v posledních letech. Náš výzkum ukázal, že *Facebook* je jednoznačně nejoblíbenější sociální sítí současných dospívajících. Poukážeme zejména na to, že ze stovek oslovených adolescentů mělo profil na sociální síti *Facebook* celkem **96%** z nich. Mladí lidé jej využívají pro sdílení svých zážitků a fotografií, diskuzi s vrstevníky a zejména pro individuální a hromadnou komunikaci. V souvislosti s touto sociální sítí se hovoří také o vytváření virtuální identity (Šmahel, 2003a). Vzhledem k tomu, že jsme v rámci výzkumu nezaznamenali zájem adolescentů o jiné sociální sítě či blogy, nezabýváme se jimi ani v této práci.

V našem výzkumu jsme se zaměřili na vztah současných adolescentů k individuální komunikaci a také na to, kolik času tráví chatováním na sociální síti *Facebook*. Vedle individuální komunikace je terčem našeho zájmu hromadná komunikace na sociální síti *Facebook*. Sledujeme zejména typické jazykové prostředky této virtuální komunikace. Za zajímavý fenomén považujeme pronikání prvků písemné komunikace adolescentů do jejich komunikace mluvené.

7.4.1 Rysy virtuální komunikace

Každá komunikace má v sobě řadu modalit (Vybíral, 2005), stejně tak i komunikace virtuální. On-line komunikaci, která s sebou nese určitá specifika i omezení, se dlouhodobě věnuje D. Šmahel (2003a, 2003b, 2005), ale také psycholog L. Blinka (2010). Shrňme nyní zásadní znaky internetové komunikace, které uvádí L. Blinka (2010).

Charakteristickým znakem elektronické komunikace podle Blinky je zejména fakt, že zcela změnila *vnímání prostoru*. Komunikujícím, v našem případě adolescentům, chybí fyzický kontakt. Sedmnáctiletý chlapec v dotazníku odpověděl: „*Sedíme u počítače a nemluvíme s přáteli přímo.*“ Komunikují bez gest i mimiky. Rizikem takové komunikace mohou být nepochopení plynoucí z absence doprovodné nonverbální komunikace. Podobnou „nevýhodu“ zmiňuje i K. Lemberková (2010); dodává však, že někteří lidé mohou disponovat lepší schopností „číst mezi řádky.“ Každý si tak na internetu vytváří a rozvíjí svůj vlastní jazyk. Dodejme, že podobně nastává změna *modality času*. Na internetu máme mnohem delší čas na promýšlení odpovědi; slovy šestnáctiletého chlapce „*můžeme přemýšlet o tom, co napíšeme, a ne plácnout první kravinu, co nás napadne.*“ Jako zajímavé jsme shledali, že někteří adolescenti dostatek času na odpověď vnímali jako nevýhodu; např. jedna devatenáctiletá dívka si myslí, že „*odpovědi nejsou spontánní, nejsou ze srdce.*“

Blinka dále zmiňuje *disinhibici* či tzv. „*odbržděné chování.*“ Je snadné někomu vynadat či se na někoho zlobit způsobem, kterého bychom při osobním kontaktu neužili. Hrozí i opačný problém; na internetu je snadné získat pocit sympatií. Jak ukázal náš výzkum, adolescenti tento rys internetové komunikace potvrzují; sedmnáctiletá dívka říká, že „*člověk se nestydí a odváže se.*“, osmnáctiletý chlapec je toho názoru, že si člověk „*hodně dovolí.*“ Toto unáhlené jednání souvisí s bezprostředností dospívajících, která může vést k tomu, že „*člověk řekne něco, čeho pak velice lituje.*“, jak tvrdí osmnáctiletá dívka.

Dalším rysem internetové komunikace, který zmiňuje Blinka, je předně tzv. *disociativní anonymita*. Závažným problémem současnosti je bezpochyby skrytá identita. Vlivem dojmu anonymity oddělujeme své virtuální „já“ od reálné identity.

Ptali jsme se adolescentů, jaké jsou výhody a nevýhody internetového chatu, který nejčastěji využívají prostřednictvím sociální sítě *Facebook*. Ukázalo se, že zásadní nevýhodou je dle **65%** ze stovky námi oslovených dospívajících fakt, že tato **komunikace je neosobní** a chybí v ní kontakt „z očí do očí“; sedmnáctiletý chlapec říká: „*Nedají se vyjádřit emoce či ironie.*“ Adolescenti dále uvedli, že na internetovém chatu může docházet k nedorozuměním; slovy sedmnáctileté dívky „*občas nevíme, jak to člověk myslel.*“ Problém anonymity vyjadřovali dospívající nejčastěji v obavách, kdo je „na druhé straně“, a zmiňovali vážný

problém v podobě přítomnosti deviantů.

Dalšími negativními rysy on-line komunikace je dle adolescentů riziko lži a přetvářky. Obávají se i ztráty času, který chatováním tráví, a kažení zraku. Nebezpečí internetu velmi přílehně uzavřeme citací osmnáctileté dívky: „*Člověk narazí na někoho, koho v životě nepotřebuje.*“

Máme-li uvést výhody internetové komunikace, adolescenti nejčastěji uvedli, že mohou komunikovat s lidmi, kteří žijí daleko (či v zahraničí). Internetový chat jim slouží také jako prostředek rychlé domluvy a velmi kladně hodnotí, že je zdarma; citujme sedmnáctiletou studentku: „*Určitě má člověk víc odvahy člověku říct, co si myslí, pokud nemusí navazovat oční kontakt. Při odloučení, vzdálenosti od druhého, je to rychlé, výhodné a každému dostupné. Možnost komunikovat s více lidmi najednou a také rozmyšlení se nad odpovědí.*“

Náš výzkum přinesl zajímavé zjištění; dva ze sta námi oslovených adolescentů uvedli, že písemná komunikace využívající nejrůznější zkratky a anglická slova může mít negativní vliv na jazykovou kulturu obecně. Osmnáctiletá studentka tvrdí, že „*hrozí ztráta verbální komunikace*“; devatenáctiletý student je toho názoru, že tato komunikace má „*pramizernou jazykovou úroveň*“. V následující kapitole se zabýváme jazykovými prostředky typickými pro hromadnou (i individuální) komunikaci adolescentů v prostředí sociální sítě *Facebook*.

7.4.2 Jazykové prostředky sociální sítě *Facebook*

Jak jsme uvedli výše, *Facebook* je nerozšířenější sociální sítí. Ač je mezi mládeží natolik oblíbený, nezaznamenali jsme, že by jej adolescenti využívali nad rámec běžné komunikace. Připomeňme také, že drtivá většina z nich preferuje komunikaci mluvenou. V našem výzkumu vyšlo najevo, že ze stovky námi oslovených adolescentů:

- **63%** z nich tráví na sociální síti *Facebook* **maximálně 1 hodinu**
- **22%** z nich tráví na sociální síti *Facebook* **1-3 hodiny**
- **15%** z nich tráví na sociální síti *Facebook* **více než 3 hodiny, nejvíce však 6 hodin.**

Facebook umožňuje jak individuální, tak hromadnou komunikaci. Již v předchozí kapitole jsme narazili na tvrzení studentů, že komunikace na *Facebooku* způsobuje úpadek jazyka. I D. Šmahel je toho názoru, že jazyk je v internetové komunikaci ochuzován. Uvádí tyto důvody:

- Účastníci komunikace reagují bez rozmyšlení a s menším množstvím korektur v průběhu řečového aktu a po jeho skončení.

- Účastníci si osvojují společně sdílený jazyk s omezenou a nedostatečně kultivovanou slovní zásobou, ovlivňují se v tomto směru navzájem.
- Jazyk může mít podobu „jazykového gesta“ ve snaze se vymezit vůči konformním uživatelům spisovného jazyka (tato teze koresponduje s tezí Mackovou; i jazyk *Facebooku* se vymezuje vůči standardní mluvě).

Na základě výše uvedených tvrzení se nyní zaměříme na relevantní fenomény, které jsou typické pro jazyk *Facebooku*: na anglická slova, zkratky a emotikony.

7.4.2.1 Zkratky (nejen) z angličtiny

Tři studentky pražského gymnázia provedly v loňském roce výzkum⁴⁰ zaměřený na používání zkratk a anglických slov na sociální síti *Facebook*. Oslovily 40 respondentů, z nichž 78% používalo zkratky a 52% také anglická slova. Studentky došly k závěru, že angličtina je často trefnější a kratší než čeština, což představuje výhodu v internetové komunikaci. Mnoho respondentů uvedlo, že se jim anglické slovo vybaví jako první. Náš výzkum toto tvrzení potvrzuje; adolescenti píšou anglicky i své statusy:⁴¹

„*Music makes me high*“ / „hudba mě povznáší“

„*Enjoy*“ / „užij si to“

„*Let's rock, let's roll, let's dance*“ / „pojd'me tančit“ apod.

Uvedme příklad autentického statusu na sociální síti *Facebook*, který byl dále komentován:

Status: „*Chvilé, na kterou jste všichni čekali. Profilovka*⁴², *na který JSEM já.*“

Reakce 1: „*Libovka*“

Reakce 2: „*Like*“ / z anglického like⁴³ = líbit se/

⁴⁰ Studentky Gymnázia Jaroslava Seiferta o.p.s. B. Hlavatá, T. Marková a V. Jehnová jsou autorkami ročníkové práce jazykového a literárního semináře, která nese název „*Jazykové prostředky sociální sítě Facebook*“ (GJS, 2012).

⁴¹ Pozn. Statusy ostatních uživatelů jsou to první, co spatříme, připojíme-li se na *Facebook*. Obsahují informace o tom, co mladí lidé právě dělají, popř. nějaké myšlenky i na první pohled redundantní informace.

⁴² Pozn. Jedná se o profilovou fotografii uživatele sociální sítě *Facebook*.

⁴³ Uživatelé *Facebooku* mají možnost označit status svých přátel kliknutím na „*To se mi líbí*“. Anglická verze nabízí kliknutím na „*Like*“. Vzhledem k tomu, že angličtina je mezi adolescenty více využívána, dávají přednost ekvivalentu „*like*“, který píšou i jako „*lajk*“.

Reakce 3: „Cool!“

Reakce 4: „Kubo, si borec :)“*

Reakce 5: „Ze zadu si fkt sexi hele :P“

Reakce 6: „SwaG YOU“

Reakce 7: „Ten skype :D :D :D“

Na výše uvedené ukázce hromadné komunikace na sociální síti *Facebook* můžeme pozorovat nejen nadstandardní využívání slov anglických (*like, cool, sexy*), ale rovněž typické lexikum adolescentní subkultury (*libovka, borec, swag*). Všimněme si taktéž zkratky *fkt* (fakt). Zkratky jsou v hromadné i individuální komunikaci adolescentů hojné, zaznamenali jsme následující:

- **jj** (jo, jo)
- **nn** (ne, ne)
- **njn** (no jo no)
- **tjn** (to jo no)
- **nz** (není zač)
- **o** (nebo)
- **ptže** (protože)
- **mmnt** (moment)

Mládež využívá i zkratky z angličtiny:

- **lol** (*laughing out loud*/směji se, až se za břicho popadám)
- **rofl** (*rolling on the floor laughing*/válím se smíchy na podlaze)
- **omg** (*oh my god*/ó můj bože)
- **wtf** (*what the fuck*/co to sakra...)
- **btw** (*by the way*/mimochodem)
- **pls** (*please*/prosím)
- **sry** (*sorry*/prosím)
- **gr8** (*great*/výborně)
- **asap** (*as soon as possible*/co možná nejdříve)

V rámci výzkumu jsme došli k zajímavému zjištění; studenti základních škol totiž používají zkratky sociální sítě *Facebook* i v běžné mluvené komunikaci, a to zejména *lol*, *omg* či *wtf*. Tento fenomén, na který jsme narazili během pozorování studentů nižších ročníků gymnázia, však ostře kritizovali starší gymnaziální studenti, kteří tento jev považují za nevhodný (*Příloha č. 3*). Sedmnáctiletí říkají:

- „*Přijde mi hloupý, když se přejímaj zkratky prostě z těch chatů, jako je lol a wtf. Přijde mi to takový nízký, nízký styl.*“
- „*Lol hlavně znamená, že se někdo směje. Tak se zasmějem, že jo?*“

Studentky, které prováděly výzkum jazyka *Facebooku*, doslova píší, že „*komunikace na Facebooku se výrazně liší od jakékoliv jiné komunikace, mluvené či psané*“. Jazyk *Facebooku* se však velice blíží mluvené formě jazyka. Slova se nepíší podle gramatických pravidel, ale tak, jak se vyslovují. Tato komunikace se liší mírou připravenosti a také slohotvornými činiteli. Z objektivních slohotvorných činitelů jmenujme situaci, prostředí a adresáta.

Pokud uživatel *Facebooku* použije aplikaci „status“, nezaměřuje se na žádného konkrétního adresáta. Adolescenti své „statusy“ často modifikují, aby jim mohla rozumět pouze jejich vrstevnická skupina a ti, s nimiž se přátelí. Ve všech níže uvedených statusech zároveň sledujeme gramatické nedostatky, a to zejména absenci diakritiky:

- „*Zhodnoceni dne: modriny na kolenou, giga zážitky z cesty a hlavne handi letecky vecer :-D*“ /dívka, 17 let/
- „*Oldies stejne vedou!*“ /chlapec, 19 let/

Důležitým rysem „statusů“ je také jejich atraktivita. Adolescenti touží vyvolávat pozornost druhých; statusy často slouží i k mnohokrát akcentovanému utužování vrstevnických vztahů a adolescenti si jimi zajišťují prestiž mezi přáteli. Často však opomíjejí interpunkční znaménka:

„*Je málo věcí co ještě nemám v červené tak jsem si dnes koupila červené botičky. Už se těším až bude sucho a já v nich vyrazím :-D*“ /dívka, 18 let/

V následujícím statusu, který usiluje o vyvolání pozornosti pisatelky, sledujeme taktéž gramatické chyby:

„*Zdravi vás novi pirat silnic! :-D No jasný, jsem řidič!!*“ /dívka, 18 let/

Další statusy jsou důkazem toho, že angličtina vévodí v psaných statusech adolescentů. Všimněme si též, že slova jsou psána dle výslovnosti, tedy chybě (my life, like):

„*Maj lajf*“ /dívka, 17 let/

„*kdo me nikdy videl s usmevem at da lajk. Dej si to do statusu a sleduj jak často se smejes! :-D*“ /dívka, 17 let/

Pražské studentky, které se zabývaly jazykem *Facebooku*, došly k závěru, že problémem adolescentních uživatelů *Facebooku* je neznalost spisovného jazyka a stylistiky. Mládež si je vědoma svých nedostatků, ale také toho, že za nekultivovanost na sociálních sítích nehrozí sankce. Zároveň vnímají *Facebook* jako prostředek k odreagování, a proto ztrácí pozornost a nevnímají svůj jazykový projev. Náš výzkum přichází se zjištěním, že v některých případech se jedná o záměrnou odchylku od spisovné normy, o které jsme již pojednali výše. Nevyhovující písemný projev jsme zaznamenali zejména u pubescentů a mladších adolescentů (na *Facebooku*), kteří píšou slova převážně jinak, než předepisuje spisovná norma. Dále jsme zaznamenali, že v řadě případů neužívají diakritická znaménka.

Tendenci psát slova na základě jejich výslovnosti jsme v našem výzkumu nezpozorovali. Námi oslovení adolescenti prokázali schopnost kultivovaného projevu a zájem o literaturu; potvrdili tak výchozí Mackovy teze o snaze adolescentů lišit se od standardního jazyka.

7.4.2.2 Emotikony

„Smajlíci“ v psané konverzaci nahrazují nonverbální prostředky komunikace, kterými jsou výraz obličeje, mimika a citové rozpoložení. Jelikož mládež uvedla, že u psané konverzace postrádá osobní kontakt, užívání „smajlíků“ slouží jako kompenzace neosobní komunikace. „Smajlíky“ se tvoří pomocí interpunkčních znamének. Nejčastějšími „smajlíky“ jsou ty, které imitují úsměv či smích. Máme možnost pozorovat jejich užití na všech uvedených ukázkách statusů:

- :-) :) :] =) úsměv
- :-(:(:[=(smutek
- :-P :P :-p :p =p vyplazený jazyk
- :-D :D =D rozesmátý
- :-O :O :-o :o šokovaný
- ;-) ;) mrknutí

- :/ :-/ **mrzutý**

„Smajlíci“ nahrazují emoce v neosobní komunikaci adolescentů, někdy jsou však využívány nadstandardně, a to například na níže uvedené ukázce konverzace na *Facebooku*:

„Ten skype :-D :-D :-D“

„To nešlo napsat ani“

„:D :D“

O nadbytečném používání „smajlíků“ jsme hovořili se studenty pražského gymnázia (*Příloha č. 3*). Kritizovali zejména redukci verbální komunikace; sedmnáctiletý student uvedl, že nechápe užívání emotikonů: „*Mně přijdou smajlíky nadužívaný a nejvtipnější rozhovory mám s kamarády, kde smajlíky vůbec nepoužíváme a ten humor a ironie z toho textu čiší. Navíc třeba ve starší literatuře jako je Saturnin žádný smajlíky nejsou a funguje to.*“ Studentům také přišlo zvláštní redukovat emoce do „smajlíků“ a potvrdili, že je píše pouze tehdy, když se opravdu smějí; jedna studentka doslova říká: „*Někdo napíše tisíc smajlíků a tváří se u počítače takhle /předvádí netečný výraz/.*“

Náš výzkum přichází se zjištěním, že „smajlíky“ jsou doménou pubescentů; nezaznamenali jsme jejich *nadstandardní* užívání v období střední či pozdní adolescence.

8. Závěr

Diplomová práce *Specifické rysy chování a komunikace adolescentů* si kladla za cíl shrnout relevantní poznatky o adolescenci, která představuje svébytnou vývojovou etapu charakteristickou tím, že v ní dochází ke komplexní proměně osobnosti. V této práci jsme akcentovali zejména cestu k **identitě osobnosti**, na níž dochází též k plnění **vývojového úkolu**. Ukázalo se, že námi oslovení adolescenti měli jasné představy o své budoucnosti a prokázali schopnost pílě k plnění vytyčených cílů. Zaregistrovali jsme, že pražští adolescenti měli vyšší nároky na budoucí postavení a pracovní náplň než adolescenti z maloměsta, tedy ti dvorští. Naopak v otázce přání mít vlastní rodinu jsme rozdíl neshledali.

Adolescence představuje období proměny osobnosti. V této práci jsme kladli důraz na to, že jejím průvodním jevem je specifčnost ve všech oblastech: v chování, ve vnímání světa i v komunikaci (zejména ve slovní zásobě). Soustavně jsme proto pracovali s pojmem **subkultura mládeže**. Naše práce potvrdila výchozí teze z vývojové psychologie (Vágnerová, 2000; Langmeier, 2006). Adolescenti hledají sami sebe ve světě, který si užívají, a často v něm cítí *pohodu*, byť jej ve většině případů vnímají jako nehostinné místo a vymezují se vůči němu světem vlastním. Tuto tezi vnímáme v rámci této práce jako klíčovou. Náš výzkum potvrdil, že dospívající usilují o to odlišit se, ač toto úsilí často sami odmítají. Zjistili jsme, že mladí lidé se snaží diferencovat zejména svou osobností. Typickým důkazem je rozhovor se sedmnáctiletými studenty gymnázia, který jsme přiložili k této práci. Adolescenti se domnívají, že jejich originalita tkví v jejich názorech, filozofii i v morálních hodnotách; vášnivě rádi diskutují o kontroverzních tématech přesvědčení, že se nemýlí a vidí věci jasněji než ostatní. Zaznamenali jsme také zájem dospívajících o umění, literaturu a film.

Naše práce přichází se zjištěním, že pro současné adolescenty je velmi důležitá rodina a přátelé. **Vrstevníkové vztahy** jsou jádrem světa současných adolescentů a realizuje se v nich také **specifická komunikace** v podobě **svébytného lexika**, které zajišťuje prestiž ve vrstevníkové skupině a utužuje vztahy mezi dospívajícími. Opět se tak potvrdily výchozí teze, a to zejména Mackovy (2003). Adolescenti skutečně odmítají standardní jazyk a snaží se, aby i nejběžnější aktivity měly specifické označení. Náš výzkum také potvrdil, že tyto výrazy bývají časově i regionálně diferencovány; přináší však také inventář výrazů, který se objevil ve všech z námi sledovaných škol. Práce nabízí klasifikaci sebraných výrazů na výrazy vyjadřující obdiv či uznání, výrazy hodnotící, slova přejatá z jiných jazyků a výrazy specifických vrstevníkových skupin (pražské gymnázium, královédvorské gymnázium a střední hotelová škola). Na základě audionahrávky i rozhovoru, který jsme natočili se studenty, jsme

vytyčili **typické rysy mluvené komunikace** adolescentů se zjištěním, že dominují vycpávková slova a odchylky od normy způsobené rychlostí a spontánností. V písemné komunikaci jsme sledovali zejména sociální síť **Facebook**, na které jsme zaregistrovali chyby ve spisovné normě, které jsme však nezhodnotili jako markantní a zásadní podobně jako emotikony, spadající spíše do pubescence. Námi oslovení dospívající preferují mluvenou komunikaci před komunikací písemnou.

Náš výzkum potvrdil výchozí teze o specifčnosti adolescence a zároveň přichází se zjištěním, že současná mládež nepotvrzuje výchozí hallovské teze o bouřlivém dospívání. Adolescenti prokázali, že představují **osobitou kulturu**, která se vymezuje vůči zbytku společnosti nejen svým specifickým jazykem, ale také svým myšlením a naladěním, které je pro společnost podstatnou příměsí v každé době.

Literatura

Výzkum a jeho metody

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

Gymnázium Dvůr Králové nad Labem. <<http://www.gym-dk.cz/>>.

Gymnázium Jaroslava Seiferta o.p.s. <<http://gymjs.net/>>.

Hotelová škola Poděbrady. <<http://www.hsvos.cz/>>.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

Metodické pokyny pro zpracování diplomových prací Pedagogické fakulty UK v Praze. Dostupné z WWW: <<http://it.pedf.cuni.cz/metodika/index.php?kap=6>>.

Seznam odborné literatury

BLINKA, Lukáš. *Jak komunikujeme přes internet: bez ostychu a bez zábran!* [online]. 28. dubna 2010. Dostupný z WWW: <<http://blog.aktualne.cz/blogy/david-smahel.php>>.

BLÍŽKOVSKÁ-DOSEDLOVÁ, Jaroslava; KLIMUSOVÁ, Helena; JELÍNEK, Martin; BLATNÝ, Marek. Optimismus jako pozitivní iluze u současných adolescentů. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (eds.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny 2004. Olomouc, 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.

BURYÁNEK, Jan. (ed.). *Interkulturní vzdělávání. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. Praha : 2002. Člověk v tísní - společnost při ČT, o.p.s.

CARR-GREGG, Michael; SGALE, Erin. *Puberťáci a adolescenti*. 1. vyd. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-662-9.

FENWICKOVÁ, Elizabeth; SMITH Tony. *Kniha o dospívání pro rodiče a děti. (Návod, jak toto období přežít)*. 1. vyd. Bratislava : INA, 1994. ISBN 80-85680-52-1.

GODDETOVÁ, Edith Tartar. *Umění jednat s dospívajícími*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-492-3.

HANÁKOVÁ, Tamara. *Hodnotová orientace a životní styl současné mládeže*. Brno, 2008. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie, 2009-02-05. Dostupný také z WWW: <http://is.muni.cz/th/20336/pedf_m/>.

HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

JEHNOVÁ, Veronika; HLAVATÁ, Barbora; MARKOVÁ, Tereza. *Jazykové prostředky sociální sítě Facebook*. Praha, 2012. Ročníková práce. Gymnázium Jaroslava Seiferta o.p.s.

JECHOVÁ, Kateřina. Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže. JECHOVÁ K. *Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže*. Webová konference Čeština – jazyk slovanský 3, Katedra českého jazyka a literatury, PdF Ostravské univerzity v Ostravě, 15. 2. - 30. 4. 2009. Dostupný také z WWW: <<http://konference.osu.cz/cestina/>>.

JIROVSKÁ, Anita. Negativní vlivy televize na rozvoj dítěte a jeho vyjadřování. Ústí nad Labem, 2001. *Usta Ad Albim Bohemica*. 2011, roč. 11, č. 2, s. 21-29. ISSN 1802-825X. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, Katedra bohemistiky. Dostupný také z WWW: <http://pf.ujep.cz/files/data/KBO_casopis2011-2.pdf>.

JURIŠTOVÁ, Markéta. *Lingvistická komunikace emocí adolescentních autorů weblogů*. Brno, 2007. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra psychologie, 2008-01-09. Dostupný také z WWW: <http://is.muni.cz/th/143670/fss_b/?lang=en>.

KOHOUTEK, Rudolf. *Psychologie duševního vývoje*. 1. vyd. Brno : MZLU v Brně, 2008.

KOUDELKA, Petr. Kdy už to praskne [online]. *Týdeník Rozhlas*. 2006-06-01. Dostupný z WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv06/0206/02vidi2.htm>>.

KREJČÍ, Andrea; ČADOVÁ, Libuše. Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů. *PAIDAGOGOS: časopis pro pedagogiku a s tím související vědy* [online]. Ročník 2006, č. 1. ISSN 1213-3809. Dostupný z WWW: <<http://www.paidagogos.net/issues/2006/1/1/article.html>>.

LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha : Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LEMBERKOVÁ, Klára. *Internet jako prostředek komunikace u adolescentů*. České Budějovice, 2010. Bakalářská práce (Bc.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra pedagogiky, 2010-10-30. Dostupná také z WWW: <<http://theses.cz/id/ktk918/?lang=en;furl=%2Fid%2Fktk918%2F>>.

MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha : Portál, 2003. ISBN 8071787477.

MACEK, Petr; LACINOVÁ, Lenka. *Vztahy v dospívání*. 1. vyd. Brno : Barristel & Principal, 2006. ISBN: 80-7364-034-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. ISBN 8071785490.

MUŽÍK, Pavel. *Hudba v životě adolescentů: hudební preference v souvislostech*. Olomouc, 2010. Disertační práce (Ph.D.). Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra hudební výchovy. 2010-04-28.

Dostupný také z WWW: <<http://theses.cz/id/ghh4qd/?furl=%2Fid%2Fghh4qd%2F;lang=en>>.

PŘÍKRYLOVÁ, Vendula. *Přechodové rituály do dospělosti a jejich význam v životě současné mládeže*. Zlín, 2009. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Ústav pedagogických věd, 2009-05-11.

Dostupný také z WWW: <<http://dspace.utb.cz/handle/10563/8619>>.

RYBKA, Michal; MALÝ, Ondřej. *Jak komunikovat elektronicky*. 1. vyd. Praha : Grada, 2002. ISBN 9788024702087.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7367-124-7.

SAK, Petr; SAKOVÁ, Karolína. *Mládež na křižovatce: psychologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. 1. vyd. Praha : Svoboda servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky* 1. vyd. Praha : Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

ŠMAHEL, David. Souvislosti reálné a virtuální identity dospívajících. In PLAŇAVA, Ivo; PILÁT, Milan (eds.). *Rodiny, děti a mládež v období transformace*. Brno : Barrister & Principal, 2003a. ISBN 80-86598-61-6, s. 315-330.

ŠMAHEL, David. Komunikace adolescentů v prostředí internetu. *Československá psychologie*. 2003b, roč. 47, č. 2, s. 144-156. ISSN 0009-062X.

ŠMAHEL, David. *Internet v rukou adolescentů: přínos nebo hrozba?* Praha : Den rodinných terapeutů, 2005. Dostupný z WWW: <<http://ivdmmr.fss.muni.cz/info/storage/smahel-duben2005.pdf>>.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VAŇKOVÁ, Irena. Buďte v pohodě! (Pohoda jako české klíčové slovo) In: Vaňková, I. – Pacovská, J. (eds.): *Obraz člověka v jazyce*. Praha : Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, 2010, s. 31–57.

VOŘÍŠKOVÁ, Barbora. *Mládežnické subkultury, životní styl a hodnotový systém jejich sympatizantů*. Bakalářská práce (Bc.). České Budějovice, 2012. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie, 2012-04-26.

Dostupný také z WWW: <<http://theses.cz/id/r4qp5q/>>.

VYBÍRAL, Zdeněk. *Psychologie komunikace*. Praha : Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-387-1.

Cizojazyčná literatura

GRADISAR, Michael; SHORT, Michelle; C. LACK, Leon; R. WRIGHT, Helen; DOHNT, Hayley. The sleep patterns and well-being of Australian adolescents. *Journal of Adolescence*. October 2012, vol 36, no. 1. pg. 103-110. ISSN 1095-9254.

Adolescent Health Unit (webové stránky). University of Athens, 2006-2008. Dostupný z <WWW: <http://www.youth-health.gr/en/index.php>>.

E. EISENBERG, Marla; NEUMARK-SZTAINER, Dianne HAINES Jess; WALL, Melanie. Weight-teasing and emotional well-being in adolescents [online]. *Journal of Adolescent Health*. July 2005, vol 38, no. 6. pg. 675-683. Dostupný z WWW: <[http://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(05\)00334-4/abstract](http://www.jahonline.org/article/S1054-139X(05)00334-4/abstract)>.

PICKHARDT, Carl. Late-adolescence (15 - 18) = Acting More Grown Up. *Psychology Today* [online]. 6 March 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/blog/surviving-your-childs-adolescence/200903/late-adolescence-15-18-acting-more-grown>>.

Psychology Today. Sussex Publishers, LLC. 1967-. New York. Dostupný z WWW: <<http://www.psychologytoday.com/>>.

